

A SZEKULARIZÁCIÓ

IRTA

Dr. ÁGOSTON PÉTER

1909

DEUTSCH ZSIGMOND ÉS TÁRSA KÖNYVKERESKEDÉSE
BUDAPEST, V., DOROTTYA-UTCA 9

TERMÉSZET ÉS TÁRSADALOM

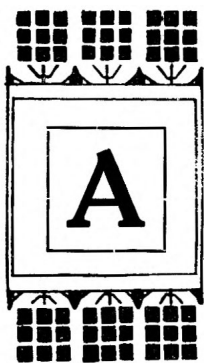
NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR

KIADJA A HUSZADIK SZÁZAD
SZERKESZTŐSÉGE

IX.

Dr. ÁGOSTON PÉTER:
A SZEKULARIZÁCIÓ

A szekularizáció.

magyar közönség mind a mai napig nincs tisztában a szekularizáció fogalmával s jögalapjával. A szekularizációt a papság úgy tüntette fel eddig mindig, mintha ez tulajdonának elrablása volna s még ma is ezt a felfogást igyekszik terjeszteni. Miután ezzel az állásponttal nem szállt senki

sem szembe, a közfelfogás nem sokat gondolkozva elfogadta. Hogy ez a felfogás teljesen téves, hogy a szekularizáció nem rablás, hanem egyszerűen az állami tulajdonjognak az állam s polgárai érdekében való érvényesítése az a történelem világánál teljes mértékben kiderül. Az egyházak birtokában levő javak az állam javai, azokat a papság használatra fizetés helyett kapta s kapja folyton. Amikor tehát ma valaki szekularizációról beszél, akkor kevés kivételtől eltekintve, a papság fizetésének újra való megállapítását és más alakban való teljesítését érti. Hogy az egyháziak egy része megijed erre a hirre, jól tudván azt, hogy a fizetésmegállapítás nem lehet a milliós jövedelmek felemelése, hanem csak óriási mértékben való leszállítása, az emberi gyengeség. De az, akiben az ilyen emberi gyengeség oly nagy mér-

tékben van meg, az nem méltó a magas emelvényre, azt csak a vagyon tartja ott s csak azok szemében, akiknek a vagyon minden.

Az egyháziaknak nagyobb része, akiknek nincsenek tízezrei, sokszor ezrei is kevés számmal, akiknek néha meg épen csak százai vannak, akik évszázadokon keresztül hiába fordulván a főpapokhoz, az államhoz emelték könyörgő szavukat, hogy adjon nekik is valamit, azok nem fogják a dús javadalmak megszüntetését fájlalni, sőt reménykedve várják.

A polgárság s nép millióinak a vallás szükséglet. Ezek nem fogják engedni papjaikat nélkülözni, de ugyan-ezek nem fogják soká türelemmel nézni azt sem, hogy ők adó alakjában újabb s újabb adományokat juttassanak az alsó papságnak akkor, mikor a jövedelmek helyes arányának megállapítása mellett az egyháziak kezén levő vagyomból még az adóteher is megkönnyíthető.

A vallás nem az állam ügye, hanem a polgárok magánügye, nem az állam kötelessége tehát a vallás és papjairól gondoskodni, hanem a magánosoknak. Amikor ennek dacára az állam ezt évezredekken keresztül a maga kötelességei közé sorozta, a polgárok ohajtásának felelt meg s ennek fog megfelelni, amíg a polgárok e kötelesség teljesítése alól fel nem oldják. Az állam e kötelesség teljesítése tekintetében azonban még ma is azon idők felfogásának hatása alatt áll, amikor az állam egy vallással teljesen összenőtt volt. Az állam ma hivatalosan felekezetenélküli s mégis milliós jövedelmet biztosít egy-egy katolikus főpapnak, amikor a más vallásúnak semmit sem ad. A vallások ma hivatalosan egyenlők s mégis az állami méltóságok és hivatalok egy részét még törvény szerint is csak bizonyos vallású vallású nyerheti el. A felekezetenélküli állam régi társát dédelgeti ma is, ennek papjait fizeti, a többiekét pedig legfeljebb segíti.

Az a forma, melyben ezt teszi, minden felekezetenél egyenlő, t. i. az állampénztárból segélyeket utal-

ványoz, amig azonban a róm. és gör. kath. papság alapjövedelmét is az állam javaiból kapja, addig a többi az illető egyházhoz tartozó hívektől. Csak a látszat azonos, a tények mások.

Az az alap, melyre e segélyezést alapítják az 1848. évi XX. t.-c. 3. §-a, mely szerint „minden bevett vallás-felekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedztessenek“. Kétségtelen, hogy ha ez a törvény kimondja azt, hogy az egyházi szükségletek fedezése állami kötelesség, akkor a papság fizetését is állami feladattá tette, ha pedig állami kötelesség, akkor azok a fizetések, melyeket addig nyújtott, megváltoztatandók, az alapjukul szolgáló javadalmak bevonandók s állami kezelésbe veendőek.

Az 1848. évi XX. t.-cikknek ez a rendelkezése egy természetes fejlődési folyamat egyik elvi végső pontja, melynek teljes átértéséhez a megelőző fejlődési fázisok ismerete szükséges. Ezért az egyházi vagyonnak a multban való jogi természetét kell vizsgálnunk, hogy lássuk, hogy a szekularizáció nem jogtalanság, nem rablás, hanem az állam jogainak érvényesítése. Ebből a célból ismerni kell az államnak s egyháznak egymáshoz való viszonyát a multban s az egyházi vagyon történetét. Mielőtt azonban erről szólnánk, tisztában kell lennünk azzal, hogy milyen s hozzávetőleg mekkora vagyonról van itt szó.

Az egyházi vagyon.

E kifejezés az összes az egyházak birtokában levő jövedelmező s nem jövedelmező, istentiszteletre szolgáló s nem szolgáló vagyont magában foglalja. Minden vagyon, melyet az egyház bír, egyházi vagyon. Mégis nálunk, amikor egyházi vagyonról beszélnek, ez alatt csak azt a vagyont értik, mely az egyházi személyek javadalmainak céljára szolgál. Az istentiszteletre

szolgáló nagy értékű vagyontárgyakat ide nem sorozák. Ennek oka nem az, mintha a multban különbséget tettek volna e vagyon és a jövedelmező vagyon közt, hanem az, mivel a jelenben az isteni tisztelet tárgyaiul szolgáló javak, a forgalomból kivett javak, melyek különös tisztelet tárgyai s melyeknek nem tulajdonképeni belső értékét, hanem csak képzelt becsét látják.

Az egyházi vagyon fogalma alá vonandó minden egyház vagyona. Az alábbiakban azonban nem az összes egyházak, hanem csak az állammal szoros egységben egyesült felekezetek, a katolikus egyházi vagyonról fogunk szólni. E felekezeteknek nem minden, csupán jövedelmező vagyonára fektetjük a súlyt s azért az alábbiakban egyházi javak, egyházi vagyon alatt a katolikus felekezetek jövedelmező javait értjük.

Az első feladat, amely megoldásra vár, a vagyon hozzávetőleges megállapítása s megbecslése. Ez azonban sokkal bajosabb feladat, mint a vagyonmegoszlásnak különbeni adatait összeszedni. Az egyház kezében levő ingatlanok biztos kiterjedésének összege ismeretlen, mert a kimutatott számok csak a szigorúan egyházi birtokokat veszik számba s az általuk kezelt alapokat figyelmen kívül hagyják. Épen azért e számok nem is adnak pontos képet. Az ismert számok is azonban óriási kiterjedésű birtokokról adnak számot. A róm. kath. érsekségek és püspökségek száma 18, ezek birtokában 709.193 kataszteri hold ingatlan van. A 21 róm. kath. káptalan birtokában 432.250 hold, a 6 gör. kath. érsek, püspök és 6 káptalan birtokában 156.166 hold ingatlan van. Ezenkívül a róm. kath. érsekségek és püspökségeknek van 38 millió K, a káptalanoknak 20 millió K tőke vagyona, a gör. kath. főpapságnak 3 millió, a róm. kath. szerzetes rendeknek 200.000 hold ingatlanon kívül 6 millió koronája. Ezenkívül a róm. és görög kath. egyházak kezén van 450 száz kataszteri holdnál nagyobb és több kisebb ingatlan birtok, amely 300.585 hold kiter-

jedesű. Külföldi egyháziak birtokában 35.000 hold van. Az összes római és gör. kath. egyházi birtokok kiterjedése majdnem 2 millió hold (1,956.829 hold). A görög keleti egyház birtokában 123.745 hold van. A többi összes egyház (református, ágostai, zsidó, unitárius) birtokában 252.000 hold van.

A római kath. egyház birtokában levő vagyón értékét bajos felbecsülni, az ingatlanoknak 1,675.000 holdra terjedő területéből egy millió hold szántó, rét, legelő a többi erdő. Kétségtelen, hogy ez a terület a rajta levő épületek és felszereléssel együtt bátran tehető $1\frac{1}{2}$ milliárd koronára. Amihez a fent kimutatott és még nagyon sok ki nem mutatott tőke járul. Ez a vagyón 12.024 egyházi személy (férfi és nő) eltartására szolgál. Ha kihatjuk belőle a 200.000 hold ingatlant és 9 millió koronát, amely szerzetes rendeké és nagy részben nemcsak egyháziak eltartására szolgál s ha ennek dacára az összes szerzetesek s apácák számát a papok számában benne hagyjuk, akkor azt látjuk, hogy az évenként legkevesebb 80 millió K-t jövedelmező vagyón 12.000 ember eltartására szolgál, ami évi 7000 K fejenkénti jövedelmet jelent, amíg az egész ország jövedelme évenként csak 3200 millió s ebből egy keresőre 500 K se jut. S e mellett az ország polgárainak adójából, akik családot kénytelenek tartani, akiknek katonáskodniok kell évenként folyton emelkedő összegeket fordítanak az egyházak támogatására. Ez összeg az 1909. évi költségvetési tervezet szerint 17 millió K lesz.

Tizenkétezer katolikus egyházinak 2 millió hold jut akkor az állam földjeiből, amikor az országban lakó 1.280.000 törpe birtokosnak, összesen 4 millió embernek 2,150.000 holdnyi területe van s mégis ez utóbbiaknak kell az előző 12.000 tartásához hozzájárulni. Mindezt pedig csak azért, mivel az egyesre eső 7000 K évi jövedelem oly aránytalanul oszlik meg, hogy soknak nem jut

belőle több néhány száz koronánál, míg egyeseknek száz-
ezrek, sőt millió.

Az alsó papság, amely pedig a misékből, a mise
alapítványokból, a párbérből s a stólából is tesz szert
jövedelemre, az államtól könyörög fizetést s az állami
hatalom kezelői elfelejtik, hogy az egyháziak kezén
levő állami vagyon nem csak elegendő volna az egy-
háziak bő tartására, hanem hogy az állam céljaira is
sok megmaradna, s újabb terheket raknak az adózó
polgárokra, hogy az alsó papság kérelmének eleget
tehessenek.

Magyarország szegény népe fizeti legjobban pap-
jait. Ausztria sokkal gazdagabb s majd háromszor annyi
katholikusa nem fordít fél annyit se az egyháziak cél-
jaira, mint mi. Magyarország szegény népe tehát hét-
szer annyi jövedelmet ad papjainak akkor, mikor ő
maga inségkölcsonökre és az állampénzén létesített
telepítési segélyekre szorul. Az állam a saját ingatlanai-
ból 34.000 holdat hasított ki eddig telepek céljaira s
17.000 holdat vásárolt magánosoktól s másfél millió
holdnál nagyobb terület lekötve marad 7.000 róm.
kath. pap részére.

E vagyon óriási voltát legjobban akkor látjuk azon-
ban, ha összehasonlítjuk ezt az osztrák örökös tarto-
mányokban, az egyháziak kezén levő vagyon állagával.
Eszerint az ezek kezén levő ingatlanok és épületek

értéke	---	---	---	---	---	---	---	---	---	301,500.000	K
Értékpapírok	---	---	---	---	---	---	---	---	---	387,200.000	„
Tökében	..	---	---	---	---	---	---	---	---	70,500.000	„
Másféle vagyon	---	---	---	---	---	---	---	---	---	54,500.000	„
										<u>813,700.000</u>	K

Összehasonlítva e vagyont a magyar egyháziak
birtokában levő vagyonnal, azt látjuk, hogy a magyar
papság még egyszer annyi vagyont tart birtokában, mint
a gazdag örökös tartományok papsága.

Ha már most azt nézzük, hogy az osztrák örökös tartományok lakosságából majdnem 23 millió katolikus, míg Magyarországon alig több, mint 8 millió, akkor tűnik csak világosan szembe a magyar egyháziak kezén levő vagyon óriás volta.* Jóllehet, az osztrák papság sokkal kevesebb vagyon birtokában van, sokkal több közt oszlik meg, mégis évenként 25 millió K-t takarít meg. Mennyinek kell a magyar papság megtakarításának lennie?!

Mindkét állam ezenkívül még tetemes összeggel járul az egyháziak ellátásához. Az osztrák örökös tartományokban e hozzájárulás folytonos emelés után eléri a 11 millió K-t és 1910-ben 15 millió K-t fog kitenni.

Nálunk most folynak a kongrua kiegészítési munkálatai, de eddig is az összes egyházak segélyezésére 7,217.722 K-t fordítanak, (az összes iskolák segélyezésére 7,571.500 K van az 1908. évi költségvetésben, mely utóbbi összeg a jövőben 15 millió K lesz), az 1909. évi költségvetésben 1,700.000 K-val többet. Ezenkívül a városok és községek közel három millió K-val támogatják az egyházakat, nem véve számításba a falusi lakosságot súlyosan terhelő párbér tartozást. Ez utóbbi összegek az összes felekezetek részére felvettek, de a legnagyobb részét a katolikus felekezetek kapják. Ilyenképpen az az összeg, melyet Magyarország Horvátország nélkül a katolikus egyházak papjainak évenként juttat, meghaladja a 100 millió K-t.

Milyen ellentét az óriási gazdagság s szegénységnek erényként való feltüntetése közt. Milyen ellentét ez óriási jövedelem s az egyház törvényei közt. Mily kevés törvénytisztelet lehet azokban, akik a törvénye-

* Oroszországban a papság a földterületnek 382 millió deszjatinjából csak 10 millió deszjatin tart birtokban, ami 19 millió holdnak felel meg s a területnek 2.6⁰/₀-a, tehát aránylag csak félannyi, mint nálunk. Az államvállás hívei pedig elérik az európai Oroszországban a 90 milliót.

ket mindig csak másokkal akarják megtartatni, de maguk azoknak megtartására nem gondolnak. Az egyház törvényhozó szerve, a zsinatok nem egy alkalommal megállapították az egyháziak jövedelmének maximumát. Milyen másképen hangzanak a mai egyháziak kérvényei az államhatalom kezelőihez, melyek a minimum megállapítását, sőt az állampénztárból való biztosítását kérik.

A tridenti zsinat 21. és 22-iki ülésében hozott határozata szerint a püspök évi jövedelme legfeljebb 1000, a plébánosé legfeljebb 100 arany lehet. Mert amint a zsinat kimondta:

„Kivánatos, hogy azok, akik püspöki szolgálatra vállalkoznak, melyek legyenek az ő részeik, megismerjék és megértsék, hogy ők nem saját hasznukra, gazdagságra, fényűzésre, hanem isteni dicsőségre való munkálkodásra és buzgólkodásra vannak hivatva. Mert kétségtelen az, hogy hiveik is a vallásra, erkölcsi életre annál könnyebben föllelkesíthetők, ha látják, hogy papjaik is, kik felettök vannak, nem a világi dologról, hanem a lelkek üdvösségéről és az égi hazáról gondolkoznak.“ Ugyanílyenképen határozott a prágai 1421. júl. 7-iki synodus 6-ik pontja: „Állítjuk és tanítjuk, hogy az egyház szolgálóinak, valamint hivatalból az apostoloknak helyettesei s Krisztus tanítványainak utódai, ép úgy azoknak példájára evangéliumi önkéntes szegénységben kell élniök, lemondván ezen világnak nagy vagyonairól, s világi uradalmairól.“

Milyen más hang ez, mint az, amely ma átokkal sújtja azt, aki az egyháznak s a papságnak tulajdonjogát tagadja, aki az egyháznak világi hatalmát elismerni nem akarja. Amíg azonban a multban egyes lelkes egyháziak az egyházban akarták elvüket megvalósítani, addig ma ez a pápai átok miatt már csak kívülről lehetséges. Ez magyarázza meg a szekularizáció hiveinek szaporodását s azt, hogy nem egy hívő katolikus van köztünk.

A szekularizáció kérdése azonban mégis más ma, mint a középkorban lett volna. Az egyház birtokában levő vagyon bizonyos alapok és az állam vagyona lévén, e vagyonnak egyrészt kezelése, másrészt az alapok eredeti és a változott viszonyokhoz képest, a mai társadalmi viszonyoknak megfelelő azonos célokra való fordítása csak az állam feladata s kötelessége lehetvén, e vagyonnak az állam kezébe való visszatétele, elodázhatlan kötelessége az állampolgároknak.

Az állam s egyház viszonya.

Konstantin római császárnak az a ténye, hogy a keresztény vallást államvallássá tette, megállapította századokra az egyház és állam közti viszonyt. A főpapok és lelképásztorok az állam tisztviselőivé lettek épen úgy, mint a bírák, katonák és porkolábok. Az egyház dogmái állami törvényekké, a püspökök és érsekek ranglétrájának (hierarchiájának) megállapítása császári joggá lett. Az akkori viszonyok felfogásának tehát teljesen megfelelt és mindenki elfogadta III. Valentinián császárnak azt a rendeletét, melylyel a római püspököt a többi összes püspökök fölé helyezte, tehát pápává tette. A világi és egyházi hatalom összenőtt. A zsinatok egyháziak és világiak közreműködése mellett egyházi s világi ügyekben egyaránt határoztak, egyházi s világi törvények közt különbséget nem tettek.

Nagy Károly császársága alatt a birodalmi zsinatokat nemcsak ő hívta össze, hanem a zsinati határozatokat ő erősítette, illetve változtatta meg. Az egyházi s világi törvények közt különbséget nem téve, azok kihirdetéséről s megtartásáról a császár gondoskodott. Az ünnepek s böjt megtartása, a kánonellenes házasságok, esküszegés, lopás stb.-re vonatkozó törvények vegyesen találhatók e kor törvényeiben.

Nem csoda, ha ilyen körülmények közt az egyház-

nagyok világi tisztségeket töltöttek be, ha az egyháziaknak javadalmakat a császár ad, ha e javadalmakat elveszi, világiaknak adja. Egyszóval, ha az egyház és állam közt az első ezredév második felében nincs különbség. Természetes tehát az, hogy a főpapokat a császár nevezi ki, sőt hogy a pápa választását is ő dönti el. Mint ez I. Ottótól kezdve a X-ik század második felétől a középkor végéig változó viszonyok közt folyton ismétlődik, amint ezt az újkorban az ausztriai császár tilalom alakjában újra gyakorolja.

Az egyház és államnak ezt a szoros kapcsolatot akarta a pápaság saját hatalma javára megszüntetni, abban a küzdelemben, mely az investitúra harc neve alatt két és félszázadon át dűl¹. Amikor ugyanis az állam segítségével hatalomra tettek szert, amikor az állami javak nagy részét elég hosszú ideig haszonélvezték már arra, hogy azt vitathassák, hogy e javaknak ők tulajdonképen tulajdonosai, akkor a pápák és főpapok tiltakozni kezdtek az ellen, hogy a fejedelmek iktatják be őket az állami tulajdont képező javak birtokába. A cél kétségtelenül világos volt. Ha a világi nagyok e vitában, melyet fegyverekkel vívtak, alul maradnak, akkor az egyháziak uraivá leszek az állami javak azon részének, melyet az államfők az egyház és állam szoros kapcsolata idejében az egyháziak, mint állami tisztviselők javadalmazása, illetve fizetése céljából kihatároztak.

E küzdelem utóbb a pápa világi hatalma s a császárság fölé kerekedése érdekében folyt, az első célt részben elérte a pápaság, mert külön állam uralkodójává lett, de a császár hatalma s általában a világi hatalom fölé nem tudott emelkedni, sőt ma az investitúra mindenütt megvan. Az állam iktatja be a főpapokat a javadalmakba, ahol ilyenek még vannak.

A kereszténység magyarországi szervezői a kereszténység szervezésének módját Nagy Károly birodal-

mában tanulták. Nagy Károly állami szervezetét, Nagy Károly elveit s tanításait tették magukévá. Ennek 813-ban fiához intézett tanításait vette át István király, mikor Imre fiát az uralkodói tisztségre előkészítendő, ennek az uralkodás főelveiről tankönyvet készített. Ezért, de különösen azért természetes nálunk az egyház s állam teljes egysége, mivel az egyház az állam és királyi hatalom megerősítésének leghatalmasabb tényezője. Ezért keveredtek egyházi s világi törvények nálunk. Ezért adta a király az egyházi törvények védelmére a világi hatalmat s ennek közegeit.

A világi s egyházi ügyek közt nálunk ép oly kevésbé tettek különbséget, mint előbb a nyugaton. Törvényeink közt a vasárnap megszentelése, az istenkáromlás, a papok házassága épen úgy megvan, mint kétszáz évvel előbb a frank birodalomban. László király zsinataira az egyháziakat s világiakat egyaránt meghívja. Az országgyűléseken később az egyházi ügyeket is tárgyalták, nemcsak a világiakat. A királynak az egyház irányában való joga épen innen alakult ki s épen ezért nem személyes, hanem közjogi hatalom. Az a körülmény, hogy minden egyházi jog tekintetében a király szerepel jogosultként, nem jelent viszont a király személyéhez kötött jogot, hanem a királyság alapításának korában élt általános felfogást tükrözi vissza, mely az államot csak a királyban látja. A királyság alapításakor keletkezett királyi jogokat tehát mind alkotmányos jogokként kell tekinteni ma. Ezért van az, hogy Hunyady János mint kormányzó ugyanazokat a jogokat gyakorolta az egyház irányában, mint a királyok s innen van az, hogy az 1848 : III. t.-c.-nek azt a rendelkezését, hogy a király az egyház körüli jogait miniszteri ellenjegyzés mellett kell hogy gyakorolja, mint az alkotmánymódosítás természetes következményét fogták fel.

A legfőbb kegyúri jogot a magyar alkotmány

szerint államjognak kell tehát tekinteni s mindig is annak tekintették. Ezen a felfogáson az 1855. nov. 5-én IX. Pius pápa és az osztrák császár közt létrejött konkordátum idézett elő változást, melyben kimondják, hogy a kegyúri jog személyes joga az uralkodónak. Ezt az abszolút korbeli rendelkezést, mely a magyar törvényekkel ellenkezik, helyesnek s törvényesnek elismerni nem lehet. Épen ezért a katolikus autonómia magvalósítása esetén a főkegyúri jog gyakorlásának megváltoztatásához alkotmányváltoztatásra, vagyis az 1848. évi törvények megváltoztatására van szükség.

Az állam és egyháznak egymáshoz való viszonya a keletkezés idejében való alaptól ma sem tért le. Az állam és egyház ma is kölcsönösen támogatják egymást, hogy a mai rendet fentartsák, az állam ma is átengedi az egyháziaknak uradalmi egy részét, hogy ezek jóvődelmüket élvezzék. Ennek ellenében az egyháziaknak az egyházi ténykedésen kívül, melyet az állam még ma is szükségesnek ítél, nem tartoznak semmiféle kötelezettséggel. Az egyháziak teljesítenek ugyan a régi időből fenmaradt államtevékenységet, amilyen a felsőházban való törvényhozási tevékenység, ünnepélyes eskü, ez azonban ma nem kötelesség, nem teher többé, hanem saját kiváltságaik védelmének előjoga.

Az egyházi vagyon története.

I.

A földműveléshez nem szokott magyarság megélhetésének biztosítására nem volt soká más eszköz, mint a rablóhadjáratok. Abban a mértékben, amelyben ezek a rablások mind nehezebbé váltak, abban a mértékben kellett a földműveléshez térni. Miután azonban ez a foglalkozás s a mellette szükségessé váló ipar ismerete hiányzott, a nyugatról bevándorló földművelést terjesztő

szerzeteseket úgy a fejedelmek, mint a nép is szívesen fogadta. Hogy ezek a megélhetést biztosító foglalkozáson kívül még új vallást is hoztak, az eleinte teljesen alárendelt függelék volt. A megélhetés az első szükséglet. Ennek felismerése biztosította a katolikus egyház előrenyomulását nálunk, ez magyarázza meg az egyház türelmét a pogánysággal szemben, melyet még Róbert Károly is elismert. Ez magyarázza meg a rabszolgaság elismerését századokon keresztül. De azért a Magyarországra jött térítők munkáját nem szabad kicsinyelni, nem hatalom s birtok vonzotta az első fanatikusokat. A kereszténység a tizedik században művelődést, anyagi jólétet, az emberi öntudat ébredését, a forgalom biztosítását jelentette. Az első szerzetes térítők a nép érdekében nagyon sokat tettek s a történelem szemüvegén keresztül nézők elismerésüket tőlük nem is tagadhatják meg.

Ezek között s a királyság korában az állami hatalmat magukhoz ragadó főpapok közt azonban óriási különbség van. Az első térítők szelleme a munka, a királyság egyházának szelleme a hatalomvágy.

A szerzetesek támogatása, segélyezése országos érdek volt. A vagyon, melyet a fejedelmek s királyok ezeknek adtak, közcélra ment. A vagyon előnyomulásukat elősegítette, de vele együtt a nép is haladt, mert *a)* a népet különböző hasznos foglalkozásokra, földművelésre, iparra oktatták; *b)* mert a mai közjótékonyági intézményeket: a kórház, árvaház, szegényház és más intézményeket ők valósították meg. Kétségtelen, hogy pl. a Benedek-rend még a nyugaton is a földművelés belterjességének fokozására s a legtöbb iparág elterjesztésére igen sokat tett. Amikor tehát Géza fejedelem, majd István király a bencéseket az országba hívta, kétségkívül az a cél is vezette, hogy a nép oktatót nyerjen s így jóléte emelkedjék. Másrészről azonban az a körülmény, hogy a pap egyúttal tanító, orvos, gyógy-

szerész, tanácsadó, szintén lényegesen hozzájárult a kereszténység elterjedéséhez. Sőt világos, hogy mindazt a kedvezést, mellyel a királyok a középkorban elhalmozták, ennek köszönheti.

A szerzetesrendek apátjainak különös feladatává teszik a rendek szabályai, hogy ellenőrizzék a betegek gondozását. Feladatukká teszik az elaggottak, nyomorékok, sánták gondozását, akikről egy külön rendtag az alamiznás tartozott gondoskodni. A szegényeket ellátni is szerzetesi kötelesség s három napig bárki maradhat a kolostorban, távozásakor a szegény pénzajándékot kap. Az utazókat ellátni szintén kötelességének tekintette a szerzetrend s úgy róluk, mint szolgáljkról, lovaikról gondoskodtak.

Ezenkívül a tudományok művelésében is egyedül álltak. Az országos hatalom kezdetől fogva nagy részben az egyháziakra támaszkodott. A tisztségek nagy részét ők töltötték be s így a világi rendre vonatkozó jogtudománnyal is kellett foglalkozniok. Ez alatt persze nem szabad valami magas jogtudományra gondolni, hanem inkább csak gyakorlati fogásokra, oklevélkiállításra, mely összefüggött a hiteles helyekként való működéssel.

A nehezebb munkával való foglalkozással azonban hamar felhagynak a papok, a XII-ik században már világiakkal végeztetik a földművelést, az iparral való foglalkozás is ezek kezébe jut s a XV-ik században a szerzetesrendek házaiban már nem találunk a vizitátorok műhelyeket. Pedig a szerzetesrendek nagyon elszaporodtak, úgy hogy a premonstreieknek 37, a cisztercieknek 100 rendházuk volt. A szerzetesek mind az imádságra adják magukat. Az imával való foglalkozás azonban nem akadályozza őket, hogy mint hiteles helyek, közjegyzők, ne működjenek. Ez a működés azonban nem válik becsületükre. A hamisításokat oly nagy számban követték el, hogy e vád alól az újabb egyháziak által nagyon művelt

történetírásnak nem sikerült őket tisztára mosni. A hiteles helyi kötelesség másik részét, az őrzést sem sikerült oly mértékben teljesíteni, hogy emiatt is vád ne érhesse őket. Az 1131-ik év előtti időből ugyanis csak 8 eredeti királyi okirat maradt fenn, pedig nemcsak a hiteles helyek őriztek ilyeneket.* Az Aranybullának egyháziakra bizott öt példányából se maradt meg egy sem. Ami pedig az okiratok készítése körüli eljárásukat illeti, arról a legjobb képet az adja, hogy a XI. és XII-ik századból ismert egyházakra vonatkozó királyi oklevelek közül a következők hamisak: a pannonhalmi apátság jogai és kiváltságaira, a nyitrai káptalan kiváltságai és jószágaira, a zalavári apátság alapítása és birtokaira, a bakonybéli apátság alapítására, a veszprémi egyház birtokai, a zalavári és tihanyi apátság birtokaira, a zárai monostor és spalatói egyház kiváltságaira, a garamszentbenedeki és a madocsi apátság alapítására, a nyitrai egyház kiváltságaira, a pécsi egyház kiváltságaira vonatkozó oklevél.

A papság a nehéz munka terhét tehát csakhamar levetvén, egész igyekezetével arra törekszik, hogy az állami funkciók elvégzését magához kaparítsa, hogy ne ő szolgálja az államot, hanem hogy az állam hatalma az egyháziak szolgálatára álljon. Ezt a törekvését annál könnyebben megvalósíthatta, mivel az állami ügyekhez szükséges jártasság tagjaiban inkább meg volt, mint a világiakban s mivel az a befolyás, melyet a népre gyakorolt, az a tekintély, amelyet szerzett ezt nagyon megkönnyítették. A középkor alsó osztályait teljes mértékben szaturálta az egyháznak az a tanítása, hogy a legfőbb jó, amit véghez vihet, az egyháziak érdekének előmozdítása, hogy az állam és minden szervezet csak e célból létezik.

A hatalmas világiak azonban mindig kevésbé hitték az egyház tanítását, mint a nép s hatalmukról

* Fejérpataki: Oklevelek II. István korából. 1. l.

lemondani nem voltak hajlandók az egyház kedvéért, sőt sokszor mint versenytársak álltak egymással szemben a birtokadományozásoknál. Az egyház tanításaival ezek érdekét is szolgálni volt kénytelen, azt tanította tehát, hogy a vagyoni különbségek is isteni rendelések s így a világi hatalmasok uralmát biztosítva, magának őket megnyerte.

Egészen más helyzete volt a királynak a papsággal szemben. Ő a papságban a legközvetlenebb segítő társakat, hatalmi szerveket s elejétől kezdve szövetéseket kapott. Az ő hatalma ellen ezek sohasem törtek, neki versenytársai nemcsak nem voltak, hanem a rakoncátlan világi urak ellen segítői voltak s így elejétől kezdve a leghathatósabban támogatta hatalmi vágyukat. Erre az a körülmény is vezette, mert a királyság ellen támadók az ujítás ellen támadtak, a kereszténység és királyi hatalom ellen egyszerre.

Erthető tehát, hogy a királyság a legszorosabban szövetkezik az egyházzal s ennek tanait maga is hirdeti, törvényeibe felveszi. Nemcsak a gondolkozásmód, hanem az érdek is megnyilvánul tehát abban, mikor a törvényekben is kifejezik az egyház tanításait. A világi s egyházi törvények közt nincs különbség mindkettőnek az az elve, hogy az ember e földön ne törekedjék másra, csupán az istennek tetsző életre, ennek külső mértéke megint az, hogy mennyire engedelmeskedik a papoknak s mennyire iparkodik ezek gazdagságát gyarapítani. Azok ellen, akik az egyház hivatását a lelki élet nemesítésében találták, a papok már István törvényeiben kikeltek a következő figyelmeztetéssel: „Ne hallgasson pedig senki afféle meggondolatlan bizonygatásokra, hogy nem kell egyházi vagyon . . .“ Mert a papnak adni kell azért, hogy az adományozóért imádkozzék: „Mert tudjátok meg atyámfiai, hogy mindnyájtok felett munkálkodik a pap . . . Annak okáért, valamint ők tiértetek, ti is mindnyájan tartoztok ő értük munkálkogni . . .“ Ezért

István király az egész népet törvényekkel kötelezi az egyházi törvények megtartására s az ítélkezés jogát a papságnak adja.

Ugyanaz a szellem, amely Istvánban élt, élt utódai-ban is, úgy hogy az állam soká alig tűnik másnak, mint az egyház parancsai végrehajtójának. Árpádkorbeli törvényeink tele vannak az egyháznak adott kedvezményekkel, melyeket csak itt-ott szakít meg egy-egy, az ország sorsát féltő király ellentétes szellemű rendelkezése, mint Kálmán, utóbb II. Endre, Kún Lászlóé, azonban az egyháziak hatalom és bírvágyával szemben tehetetlenek voltak. Ezeken az egyház nagyobbbrészt még életükben kitöltötte bosszúját s haláluk után a történelemnek, mint többé-kevésbé megvetendőket adta tovább. Kálmánt testi szörnynek, hitetlennek festették, aki a gonoszlelkek s boszorkányokban se hisz s ma ezért a király úgy áll előttünk, mint a felvilágosodottság korai hirdetője, ami naivitás. A papi hatalomnak másik két ellenségét nem illették nekünk dicsérő színben feltűnő rágalmakkal, ezeket tehát még ma sem rehabilitálta a történelem.

A királyok gyengesége az egyháziak hatalmát s javadalmait folyton növelte, nem elégedve meg az összes termények, állatok, rabszolgák tizedeivel, az állami pénztárból illetve a király által közvetlen utalványozás által folyton növelt gazdagságukkal, minden alkalmat felhasználtak, hogy úgy a királyok, mint magánosok vagyonuk egy részét a túlvilág jobb felére való belépti-díj gyanánt nekik átengedjék.

Az Árpádházi királyok korában az ország gazdasági viszonyai oly kezdetlegesek, hogy az állam céljainak elérésére szükséges eszközöket nem pénzbeli adók fizetése, hanem a termények egy részének átadásával biztosították. Ilyenképen az állami tisztviselők sem kaphattak fizetést. Ehelyett egy-egy uradalmat engedett át a király nekik, melynek haszonélvezete pótolta a fize-

tést. Ilyenképen gondoskodott a király az egyháziak eltartásáról is. Amíg azonban a gazdasági viszonyok változása a többi állami tisztviselők ellátásának módját megváltoztatta, addig az egyháziak a javadalmakat akkor is megtartották, amikor már pénzben lehetett volna őket fizetni. Ez a körülmény arra a félreértésre vezetett, hogy a javak már nem is az államéi.

De még ha tulajdonul akarták volna is adni ezeket akár királyaink, akár magánosok, ezt tudatlanságukban tették. Királyainknak nem volt joga az állam javait elidegeníteni, a magánosoknak nem volt joga a családot. Az adományozásnak pedig az az eredménye, melyet tőle vártak, szintén nem volt, hiába adtak adományt *ob remedium animae, pro salute ex remedio anime*.

Dacára a szép kifejezéseknek, a régi adománylevelek legnagyobb része, mint már fent láttuk, hamisítvány. Tehát még az sem áll, hogy királyaink adták, hanem az egyháziak elvették a birtokhoz hamisítottak maguknak adománylevelet. Ha ez jogcím, akkor az egyház tulajdonos, de akkor ne beszéljen soha senki rablásról.

A magánosok részéről történt adományok az akkori jog szerint érvénytelenek voltak, mivel a középkor az egyéni ingatlan tulajdonjogot csak a legritkább esetekben ismerte s nem az egyes személy, hanem a nemzetiség volt a tulajdonos,* az elidegenítés pedig mindig csak egyszerűsége haldokló részéről történt. Az elidegenítéshez különben is határozott alakszerűsége volt szükség, ezen is túltette azonban magát az egyház sőt a bármilyen alakban, bármily jogtalanul neki ígért birtokokat elvette. Hatalmával külön jogot csinált magának, mely a világi joggal teljes ellentétben állt, de érvényesült, mert a bírák papok voltak. Eszerint pl. kimondotta, hogy a kegyes célú végrendelethez nem kell semmiféle alakszerűség, hogy a jelekkel irt, a kelet nélküli végrendelet is érvé-

* V. ö. Szerző: A tulajdonjog alaptanai: 23. s. köv. l.

nyes; sőt azt az elvet is elfogadta, hogy a haldokló részéről a fészületre való mutatás egymagában megállapítja az egyház részére való végrendekezést. Ezeknek a tanításoknak annál könnyebben szerzethetett érvényt, mert az egyházat érdeklő ügyekben egyházi bíróság ítél.

Nálunk az ingatlan csak az összes nemzetségtagok beleegyezésével s a király jóváhagyásával volt elidegeníthető, az egyház ennek ellenére az enélkül történt neki való adományozásokat, végrendeleteket hatalmánál fogva érvényesítette. Amíg így egy oldalról jogtalanul szereztek, a már megszerzett vagyont jogtalan eszközökkel védték. Több zsinat rendelkezései annyira mentek, hogy kimondták, hogy miután az egyházi vagyonnak egyházi személyek általi elidegenítése semmis, tehát a vagyon visszeteher nélkül egyszerűen visszaveendő a szerzőtől.

II.

Az egyháziak azonban nemcsak a maguk tartására kapták az adományokat s nem is egyedül azért, mert a humanitárius intézményeket ők látták el, hanem azért, mivel az adományok ellenében súlyos közterhet kellett viselni. Az állami terhek közül a hivatalok ellátása s a katonaállítás volt az, melyet minden megadományozott kötelességének tartottak, úgyannyira, hogy az egyháziaknak adott javak egyenes rendeltetésének ezt tartották. E felfogás Európa nyugati államaiban épen úgy fellelhető, mint nálunk, épen azért az előbb egyházi kézben volt birtokot a királyok utóbb gyakran adták világi hívűknek. A tized rendeltetéseként is mindinkább a katonaállítás domborodik ki, úgyannyira, hogy ezt is gyakran adják a nyugaton katonát állító világiaknak.

Az egyháziak katonaállítási kötelessége az első

királyok korában a régi rend érdekében felkelő pogányok elleni küzdelemben elsőrendű szükségességként jelentkezik s királyainknak állandó gondja, hogy e kötelességet teljesítsék is. A papság ezt annál szívesebben teljesítette, mivel a királyság első századában ez még létkérdés volt rá nézve, csak későbbben törekszik ezt a terhet magáról elhárítani s a bírt javadalmakat úgy feltüntetni, mintha ezek birtoklása fejében semmi kötelesség sem járna. Ez a körülmény különösen az új egyházi szervezetek bejövetelekor figyelemre készítette a királyokat s ezekkel szemben az adomány fejében járó kötelességeket is kikötötték, így II. Endre a betelepített János lovagrend megadományozásakor, az adománylevélben egyenesen kiköti, hogy a lovagrend katonát tartozik állítani. Az egyháziakkal szemben általában azonban, ezt mint magától értetődő kötelességet nem szokták volt kikötni.

A lovagrendekkel szemben ezt a kikötést mindig megteszik királyaink, aminek oka talán abban is keresendő, hogy idegenek voltak nálunk. Ezt látjuk a templomosokkal szemben is. S innen van az, hogy Róbert Károly akkor, mikor ezek a katonaállításra vonatkozó kötelességüknek nem felelnek meg többé, javaikat egyszerűen elveszi, szekularizálja.

Az egyháziak jövedelmeinek az a rendeltetése, hogy belőle az országot védjék, különösen akkor tűnik szembe, mikor vita merült fel a jövedelemre vonatkozólag. Az első élesebb viták még az Árpádházi királyok korából valók, amikor az egyháziak birtokainak egy részét ismételtelen elvették, de felmerült ez a pápa kegyeltje Róbert Károly alatt is. XXII. János pápa ugyanis Róbert Károly uralkodása alatt a tized behajtása iránt a király akaratára ellen intézkedvén, ez a behajtást megtiltotta. Ebből vita támadt, melyet akként egyenlítették ki, hogy meggyeztek az iránt, hogy a tizedadó egy harmadrésze az ország védelmére fordítandó. Kétségtelen ebből,

hogy a király álláspontja az, hogy a tized rendeltetése, az ország védelme, amit későbbi királyaink még jobban hangsúlyoznak.

A tized e rendeltetésnél még sokkal jobban hangsúlyozták a javadalmak állami célját és az államhoz való tartozását. Ezért még a javadalmak betöltésekor is rendelkeznek e javakról, annál inkább az egyházi tisztségüresedésekor. Törvényeink is kidomborítják ezt az álláspontot nemkülönbén az országgyűlések számos határozata. Így az 1384-iki országgyűlés elhatározza, hogy az összes egyházi javak fele hadi célokra foglalandó le. Ugyanekkor a világi birtokosok csak arra köteleztetnek, hogy minden 20 jobbágy után egy ijjal felfegyverzett katonát állítsanak. E határozatban ugyanaz a szellem nyilvánul meg, mint a királyok intézkedéseiben előbb s utóbb különösen a török alatt. Ez a gondolat vezette II. Endrét, amikor a veszprémi püspökség kincseit elvette hadicélra s később a Habsburgokat, amikor a templomokat is a magukénak tekintették. Az állam tulajdonát bizonyítja, hogy királyaink az egyházi javakra rendeletekkel szoktak terheket róni. Így pl. Nagy Lajos elrendeli, hogy a Pozsonyba menő osztrák herceg utiköltségeihez a pannonhalmi apátság 20 arany forinttal járuljon. (Erdélyi: A pannonhalmi főapátság története, II. k. 200 l.)

Azok az egyháznagyok, akiknek várai voltak, e várakban tartottak állandó katonaságot tartani, akik felett a király egészen önállóan rendelkezik, akiknek kapitányait ő nevezi ki. (Erdélyi: i. m. 290 l.) Ezért a várnagyok nem is engedelmességek a főpapoknak, amiből nagyon sok viszály származott, amely a török hódoltság alatt igen gyakran éles ellentétekre vezetett.

Az egyház birtokában levő ingatlanok legnagyobb terhe azonban a katonaillesztési kötelesség volt, melyet a XV-ik század elejétől kezdve számos törvény részletesen szabályoz. E törvények vagy egyenesen nagyobb

katonai teherrel rójják meg a főpapokat, vagy legelső sorban az ő kötelességükké teszik a katonaállítást. Így amikor az 1435. évi törvény kimondja, hogy minden 33 jobbágy után egy lovaskatonát kell állítani, akkor elsősorban a főpapokat említi. E törvény részletesen megállapítja, hogy ki mennyi katonát tartozik állítani. Eszerint az esztergomi érsek és az akkor még csak egri püspök egyenkint 1000 lovas tartoztak állítani, vagyis ezeknek 33.000 jobbágyuknak kellett volna lennie, ami bár a főpapságnak óriási vagyona volt, mégis nagyon valószínűtlen, mert az e századból való jobbágy összeírások tanúsága szerint az olyan megye, amelyben 3000 jobbágy van, nagyon kevés van. Így tehát valószínű, hogy a főpapok már ekkor is kevesebb jobbágy után állítottak egy lovas katonát. Különösen elfogadható ez okoskodás, ha tudjuk azt, hogy a kalocsai érsek, a pécsi, győri, veszprémi, váradi és az erdélyi püspök egyenkint 500 lovas, a csanádi püspök és pécsváradai apát egyenkint 200 lovas, a pannonhalmi apát 250 lovas tartozott kiállítani. Ha most a kiállítandó katonák számát nézzük, akkor az itt felsoroltak 5620 lovas tartoztak kiállítani, ami 175.450 jobbágy portát jelentene. Ha ehhez hozzávesszük még azt, hogy a felsoroltakon kívül még számos egyházi volt, akiknek szintén kellett katonát kiállítani, valamint azt, hogy pl. a mohácsi vész után Ferdinánd uralmát elismerő 37 megyében csak 54.041 jobbágy portát írtak össze, akkor világos, hogy az egyháziak katonaállítási kötelessége más és pedig szigorúbb feltételekhez volt kötve, mint a világi birtokosoké.

Ezt a feltevést teljes mértékben megerősítik Acsády Ignác kutatásai a régi magyar birtokviszonyokról, aki 1494-ből 42 megyének birtokeloszlását közli, amiből kitűnik, hogy az egyháziaknak ekkor 12.036 jobbágy porta volt birtokában, míg a világiaknak 30.164.

Az 1435-ben létesített hadszervezetet Mátyás ural-

kodása elején akként módosították, hogy a nagybirtokosok 20 jobbágy után tartoztak egy lovast kiállítani. Az 1498. évi XV. t.-cikk már egészen világosan kifejti, hogy az egyháziak katonaállítási kötelessége nem azonos mértékű a világiakéval és éppen ezért úgy rendelkezik, hogy a főpapok katonaállítási kötelességét külön kell megállapítani. A törvény azután egyenként felsorolja, hogy melyik főpap hány lovaskatonát állít hadba. Eszerint az esztergomi érsek ezentúl 800 lovast, a kalocsai érsek, az egri, váradí, pécsi, erdélyi, zág-rábi püspök s az auraniai perjel egyenkint 400 lovast, a győri, veszprémi s váci püspökök 200—200 lovast, a csanádi püspök 100 lovast, a szerémi s nyitrai püspök 50—50 lovast, a pécsváradí, a pannonhalmi, a péter-váradí és szegszárdí apát, az esztergomi, egri, erdélyi s pécsi káptalan, a lövöldi karthauziak egyenkint 200 lovast, a fehércvári nagyprépost 100 lovast, a zobori apát, bácsi káptalan s a titeli prépost 50—50 lovast. A többi egyházi pedig, akiknek nincs dézsmája, 36 kapu vagyis jobbágytelek után egy lovast tartozott kiállítani. E törvény felvilágosítást ad tehát arról, hogy miért tartoztak az egyháziak több katonát állítani, mint a világiak. Erről a tized címe alatt részletesen fogunk még szólni.

Az 1518. évi III. t.-c. szerint az egyháziak dézsmájuk és jobbágyaik száma alapján tartoznak katonát állítani. Ennél sokkal tovább ment az 1521. évi országgyűlés, melynek határozata szerint minden egyházi jövedelme felét tartozott az ország védelmére adni. A főpapság bandériumait is köteles kiállítani, a világiak azonban nem. Az 1526. évi országgyűlés határozata szerint az egyházak drágaságainak feléből pénzt kell verni s az ország védelmére fordítani.

A mohácsi csata után uralomra jutott Habsburgok alatt az egyházi vagyonnak e jogi természete miben sem változott, a király és az országgyűlés az ország

védelmére még fokozott mértékben rendelkezett felettük. Így Ferdinánd már 1530-ban lefoglalja a pannonhalmi apátság kincseit s ezek árából megerősíti Wient. Az 1548. évi IX. t.-c. felújítja a főpapoknak azt a régi kötelességét, hogy a végvárakat nekik kell karban tartani. Ennek dacára azonban, mint már említettük is, a várkapitányokat a király nevezi ki, s azok a királynak s nem a főpapnak fogadnak engedelmességet. A várak mind nagyobb szerepre emelkedvén, a Habsburgok az 1504: XXVI. t.-cikket csakhamar felújítják s az az 1555: XV. t.-cikkből kimondatják azt az elvet, hogy az egyházi javak a várak fentartására fordítandók.

Ezeket a törvényi rendelkezéseket megelőző időben az ország védelmét egyszerűen rábízta valamely főpapra, illetve valamely katonának egyházi javadalmat adtak. Innen van az, hogy oly sok katonából pap lesz s hogy oly gyakran előfordul az, hogy a püspöki javadalom több évi élvezése után szentelnek fel többeket papokká. Tomory is katona volt s Szatmáry György esztergomi érsek is soká volt veszprémi püspök, amikor végre pappá lesz.

Ezeken a tényeken kívül az egyházi javaknak az államhoz való viszonyát másokkal is meg lehet világítani. A királyok az egyháziak fizetése helyett nekik használatra adott javakat mindig a magukénak, illetve az államénak tekintették. Már II. Endre sógorának adja a kalocsai érseki javadalmat, aki még nincs is felszentelhető korban. Utódai közül IV. László nem egyszer kúnoknak ad egyházi javadalmat, akik pogányok. Mátyás felesége rokonának, Hyppolit nevű 12 éves fiúnak adja az esztergomi érseki javakat, II. Lajos pedig Szalkainak, aki nem volt még felszentelve s még a Habsburgok is nem egy világinak adták a főpapi javadalmakat. Nemcsak ez bizonyít, hanem a főpapi javadalmak adományozásának módjára vonatkozó törvények, melyek eltiltják, hogy a király egy személynek több

javadalmat is adhasson, valamint azok a törvények, melyek megtiltják, hogy a király az egyházi javadalmakat idegeneknek adja. Ilyenek az Aranybulla 11. cikke, az 1439 : V, 1453 : III, 1458 : VII, 1495 : XXX. t.-c. stb.

Az ország tulajdonát bizonyítja továbbá az a körülmény, hogy az országgyűlés I. Ulászló halála után az országos tanácsra ruházta a főpapi javadalmak adományozásának jogát, majd pedig Hunyadi Jánosnak 1446-ban kormányzóvá történt megválasztásakor az országgyűlés ugyane jogot ő rá ruházta.

Ez a két országgyűlési rendelkezés azért különös fontosságú, mert nyilvánvaló, hogy a királyi szék üreseése esetén az országgyűlés rendelkezik az egyházi javadalmakról s így világos, hogy a király nem főkegyúri joga alapján gyakorolja a kinevezést, hanem e jog, mint az állam fejét illeti.

Az egyház tanítói hivatását századok folyamán elfeledte ugyan, mert régi iskolái lassan megszűntek, azonban a törvényhozás nem feledkezett meg arról, hogy az egyházi kézben levő vagyon egyik rendeltetése a népoktatás. Ezért ismételten hangsúlyozza, hogy a főpapok kötelessége iskolát állítani. (1548 : VI. t.-c. 4. §.) Különösen nagy nyomatékkal hangsúlyozza ezt az 1548. évi XII. t.-cikk, amikor a pusztán maradt monostorok, klastromok és káptalanok jóságait s jövedelmét iskolák fentartására rendeli. Kiveszi ez alól Bélavárt és tartozékait, amelyeket a király Tahi Ferencre ruházott. Amely utóbbi körülmény megint fényes példája annak, hogy a király az egyházi javadalmakat világiaknak adta s az országgyűlés ezt határozottan helybenhagyta.

Az 1548. évi VII. t.-c. világosan kötelességévé teszi a királynak, hogy gondoskodjék a fenti módon mindazok fentartásáról, akik tudománnyal foglalkoznak. Az 1550 : XIX. t.-cikk pedig újra megismétli a fent már említett rendelkezést, meghagyván a királynak, hogy az elpusztult egyházak és káptalanok meg kon-

ventek fekvő jószágait és jövedelmeit késedelem nélkül fordítsa iskolák állítására.

Épen ezért az egész korszakon át mindig élt az országban, a királyokban s a nemességben az a meggyőződés, hogy az egyház kezébe az állam adományozása folytán került javak nem az egyház, hanem az állam javai, sőt egészen világosan élt az a meggyőződés is, hogy a magánosok által tett adományok nem szüntetik meg az adományozó családjának tulajdonát. Ennek világos példája az 1526. évi XXIII. t.-c., melynek tanúsága szerint a főurak mindig követelték, hogy azok a javak, melyek valamely kegyuraságukhoz tartozó egyházi birtokában vannak, az ő javaikkal együtt irasanak össze. Ezt a vitát az idézett törvény akként szabályozza, hogy csak azok a javak irandók össze az urak javaival, melyeket ezek javaik és örökségükből alapítottak és hasítottak ki. Kétségtelenül szembetűnik tehát az, hogy az alapító joga az egyház birtoklása dacára is tovább fennáll. Ha pedig az egyesek joga is fennmarad, mennyivel inkább az országé, melynek javaiból semmit sem szabad elidegeníteni. Hogy ezt a felfogást vallották az egész középkoron át, azt megvilágítja a fentiekben kívül az összes egyháziaknak gyakran előforduló külön megterhelése, amilyen az 1518. évi 19. t.-c. szerint az, hogy a király adósságai, vagyis az államadósságok fedezésére az összes prépostok, fősperesek, minden város, mezőváros és falu papjai, az oltárok és imaházak, vagy kápolnák igazgatói jövedelmük tizedrészevel tartoznak adózni.

III.

A török hódoltság kora nem mutat lényeges változást az egyházi vagyona vonatkozó felfogásban. Amennyiben vitássá vált, még az egyháziak is elismerték, hogy a tulajdonos az állam s az egyház csak haszonélvező. Ezt Pázmán Péter sem késett kijelenteni, mikor

1635-ben a király javadalmazási jogára nézve hivatalosan megkérdezték: „Minthogy tehát az ország törvénye az, hogy a javadalmakat a király adja . . .“ E felfogás különben teljesen egybehangzó törvényeinknek azzal a kijelentésével, hogy a javadalmas csak haszonélvező, a mint az 1481 : VIII. t.-c., az 1567 : XXXI. t.-c., az 1724. évi december 30-iki rendelet kimondja és állandó gyakorlattunk vallotta. Ezen az elven alapulnak azok a rendelkezések, melyek az egyháziaknak javadalmaiktól való megfosztását mondják ki, mint Mátyás VI. decr. 63. cikke.

Az államnak tulajdonjogából származó ez a felfogás legjobban a török kiűzése után tűnik szembe, mikor a visszafoglalt területek egy részére az egyház igényt tartva azoknak kiadását követelte, azonban úgy a magyar, mint az udvari kamara is, valamint a király minden alkalommal a leghatározottabban hangsúlyozták, hogy a javak az államéi s így azokra az egyháziak igényt nem tarthatnak.

Az államnak az egyházzal való jogviszonya tűnik ki az államnak abból a jogából, melynél fogva a tizedet az egyháztól, tetszés szerint már régen bérbe vehette, amely utóbbi jog a XVII-ik században már oda fejlődött, hogy a tizedből az egyes javadalmak bizonyos évi összeget kaptak. Ez összeget a kamara 600 és 1200 forintban állapította meg egyes püspökségek szerint s ezeket részükre kiutalta. E rendelkezések ellen a főpapok eleinte tiltakoztak, sőt Radonay Ignác pécsi püspök embereivel egy ideig maga szedette a tizedet és visszautasította a részére kiutalt összeget, de az 1690. jún. 10-iki cs. és kir. kamarai iratok szerint már ő is belenyugodott e rendelkezésbe s maga kérte a részére kiutalt összeget.

Ami az ingatlan javak tulajdonát illeti, a kamara szigorúan ragaszkodott a régen vallott és a törvényekben lefektetett ahhoz az állásponthoz, hogy az egyházi javak az államéi, miért is hiábavaló volt a főpapság

követelése, hogy a visszafoglalt javakat adják neki. Ez az álláspont legjobban kidomborodik azzal, hogy 1692. júl. 25-én e schavniki-apátság birtokait eladják báró Joanellinek 25.000 frtért. Nemkülönben kifejezést nyert azzal az eljárással, mely szerint az állam az egyházi javakat épen úgy bérbe adta, mint a többi újonnan visszafoglalt u. n. neo acquisita-kat. Így a cs. és kir. kamarai levéltárban 1690. júl. 12-iki dátum alatt őrzött iratok szerint bérbeadta az ó-budai prépostság javait Radonay Ignác pécsi püspöknek. Ugyanez az 1690. szept. 11-iki császári rendelet szerint bérbe veszi 1200 frt évi bérért a régen a pécsi püspökséghez tartozott összes birtokokat is. Ezenkívül az 1689. évi május 3-iki iratok tanúsága szerint bérbe voltak adva a pécsváradi apátság birtokai.

Az államkincstár ez időben a püspökök és a többi egyháziak fentartásáról évi összegek kiutalásával gondoskodott.* Ez azonban a főpapságot nem elégítette ki s ismételten fordultak Lipóthoz, hogy adja ki a javakat. Egy 1689. évi július 26-iki rendelet még azzal utasítja el a hasonló irányú kérelmet, hogy e kérdésben határozni egyedül a neo acquistica comissio, vagyis a visszafoglalt területek tulajdoni viszonyait rendező bizottság jogosult, mely majd a méltányosság szerint fog határozni. Ezt a méltányosságot nagyon sok esetben nagyon is gyakorolta, mert az 1692. augusztus 1-én tartott ülésében a nagyváradai püspöknek két uradalmat adott és a tizedből 2400 frtot utalt ki évenként.

Ez időben a kincstár még a templomokat is a magáénak tekintette s maga rendelkezett afelett, hogy a rombadőlt templomokat újra felépítsék-e, vagy sem. A fel nem építendő templomokat teljesen leromboltatta s ezek építő anyagát, mint a császári és királyi kamarai levéltár aktái bizonyítják, felhasználta. Az udvari kamarának 1691. évi rendelete a budai Mária

* A cs. és kir. kamarai levéltár 1689. május 3-iki, s jún. 20-iki iratok szerint.

Magdolna templom köveinek miként való felhasználása tekintetében ezt kétséget kizárólag igazolja.

Az udvar, a hivatalok s az egyház felfogása az egyházi javak természetéről ugyanaz volt, mint azoké, akiket most vádképen neveznek szekularizálóknak. E felfogás nyilvánul meg az udvari kamarának 1688. május 19-iki üléséből Lipót királyhoz küldött felterjesztéséből. E felterjesztés figyelmezteti a császárt, hogy a visszafoglalt területeket nem kell azonnal odaadni azoknak, akik kérik, még akkor sem, ha visszakérik, vagyis ha állítólag a kérvényezőké voltak. Tanulni kell, mondja a felterjesztés, a veleniceiektől, akik nem adnak vissza semmit, s akik az egyháziaknak évi járulékot adnak fentartásukra. Egyben hivatkozik a felterjesztés arra, hogy a pápai követ Bonvisi bitoros maga ajánkozott a *neo acquistica commisio* elnökének, Kolonics Lipót győri püspök később bécsi és esztergomi érseknek, hogy olyan bullát eszközöl ki a pápánál, amely a szekularizációt világosan megengedi, csak azt kötvé ki, hogy annyi maradjon, amennyi az egyházak illő tartására „*excepta congrua sustentatione*“ elegendő.

Kétségtelen tehát, hogy a pápa is elismerte a magyar állam tulajdonjogát, különben követe nem tehetett volna ilyen hivatalos nyilatkozatot. Ezt a pápai engedélyt azonban Lipót nem kérte, sőt enélkül már előbb akként rendelkezett, hogy az egyháziak birtokában csak azok a javak maradnak, amelyek már a török hódoltság korában is birtokukban voltak, a többit a kincstár javára bérbe kell adni.

Az udvari kamarának fenti felterjesztése nem járván a kívánt eredménnyel, 1688. július 15-én az udvari kamara Kollonics elnöklete alatt tartott üléséből újabb felterjesztéssel fordult Lipóthoz s még nagyobb nyomatókkal sürgette a szekularizációt. E felterjesztésből különösen a következő részleteket emeljük ki:

„Miatán meg kell gondolni azt, hogy az egyházi

javakat fegyveres erőhatalommal, mérhetetlen vérontás árán foglaltuk vissza az ellenség kezéből, hogy ezeket még most is a költséges milícia segítségével úgy a külső ellenség, mint a belső zavargások ellen védenünk kell, hogy ebből a célból várakat kell fentartanunk s azokban legénységet s hogy ezeknek eltartása rendkívüli nagy költségekkel terheli a kincstárt. Ezeket a költségeket pedig azelőtt Magyarországon nem csekély részben saját jövedelméből a papság viselte, így pl. a pécsi püspök 15.000, a kalocsai érsek 22.000 embert volt köteles kiállítani. Az egri püspök a királynak másod, illetve harmadszülött fiát volt köteles tartani s nevelni. Ezt a kötelességet a kellő időben nem teljesítvén, e mulasztás köztudomás szerint a király, a papság s az egész ország pusztulását idézte elő. Miután felséged a közterheket már magára vette és hoc in passu a püspökök a teheről megszabadultak, ex isto quoque capite több mint méltányos, hogy túlságos jövedelmeik és jószágaik jókora részét elveszítsék. Erre meg van a példa Győrött, ahol a püspök a város elfoglalása után kénytelen volt helyét a katonai parancsnoknak átadni s jövedelméből az egész helyőrséget két hónapig tartani.“ Megemlíti továbbá a felterjesztés, hogy a szekularizációhoz nem is szükséges a pápa jóváhagyása, mivel ezek a javak úgy is a császáréi.

Lipót sem erre, sem az ezután hozzá intézett felterjesztésekre világosan nem rendelkezett. A kérdést elvileg függőben látszott tartani, tényleg azonban minden rendelkezése az állam tulajdonjogának alapelvéből indult ki s ez az alapelv tükröződik vissza utódainak rendelkezéseiből is.

Az egyháziakkal ezentúl is mindig úgy bántak, mint állami tisztviselőkkel, javadalmaikkal úgy, mint az állam tulajdonával. Az 1690. évi január 4-ről a császári és királyi kamarai levéltárban fekvő iratok

tanúsága szerint a püspökök jövedelmét a visszafoglalt területeken 3000 frtban állapították meg. Azokra a főpapokra pedig, akik régen is Habsburg-uralom alatt levő területen voltak az 1691. augusztus 11-iki iratok tanúsága szerint előbb 20.000, majd 30.000 frt adót vetettek ki, melyből az esztergomi érsekre 5200, illetve 6000 frt, a kalocsai érsekre és egri püspökre egyenkint 2000, illetve 3000 frt, a nyitrai, váci, veszprémi, szerémi püspökre 400, illetve 600 frt, az esztergomi káptalanra 1200, illetve 1800 frt, a szerzetrendekre 3800, illetve 5200 frt, a győri, zágrábi, egri káptalanokra 400, illetve 600 frt esett. Ezenkívül az esztergomi érsek külön 10.000 frtot tartozott a városok fentartására fizetni.

Az egyháziaknak ezzel a külön adóztatásával ezentúl állandóan találkozunk. Ez adónak különös célja a várak fentartása. Ez adó tulajdonképen az egyháziak régi kötelességének más alakban, a pénzgazdálkodás viszonyainak jobban megfelelő alakban való megjelelése. Nem új teher, hanem a régi teher új alakja.

Érdekes az idevonatkozó kimutatások ismertetése, hogy tisztán lássuk azt, hogy a papság sohasem volt olyan helyzetben, mint a nemesség, hogy a papság tartozott adót fizetni már akkor, mikor a nemesség még mindig csak katonáskodni tartozott.

A papság által fizetett adó a „Várerődítési hozzájárulás“ nevet viselte. Ilyen adóban az összes papság 1768—72. közt a következő összegeket fizette:

Az eszterg. főegyházm. össz. javadalmasai 5027 frt 51 krt.			
a kalocsai	„	„	2708 „ 34 „
az egri püsp. egyházm.	„	„	1165 „ 54 „
a csanádi	„	„	238 „ 48 „
a győri	„	„	1618 „ 33 „
a nagyváradai	„	„	683 „ 40 „
a nyitrai	„	„	736 „ 36 „
a pécsi	„	„	1050 „ 08 „

az erdélyi püsp. egyházm. össz. javadalmasai	242 frt 44 kr.
a váci „ „ „ „	668 „ 40 „
a veszprémi „ „ „ „	552 „ 20 „
a zágrábi „ „ „ „	976 „ 38 „

Ez adó a pénz értékének csökkenése s a gazdasági viszonyok javulásával emelkedett. Erre nézve érdekes képet ad a következő összeállítás :

A magyar klérus hozzájárulási kötelezettsége a várépítkezésekhez 1768—72, 1841-ben és 1848-ban :

Esztergomi érsek 1768—72 közt évenként 1213 frt 22 kr., 1841-ben 25.000 frt, 1848-ban 25.000 frt.

Kalocsai érsek 1768—72 közt évenként 562 frt 40 kr., 1841-ben 9000 frt, 1848-ban 9000 frt.

Egri érsek 1841-ben 7664 frt 30 kr., 1848-ban 7684 frt 30 kr.

Székesfehérvári püspök hátr. 1841-ben 7342. $13\frac{1}{7}$ folyó tartozás 2800 frt összesen, 10142 frt $13\frac{1}{4}$ kr., 1848-ban 2800 frt.

Diakovári püspök 1841-ben 4000 frt, 1848-ban 4000 frt.

Kassai püspök folyó tartozás 2326 frt $36\frac{1}{4}$ kr., 1841-ben hátralék 23.595 frt $36\frac{1}{4}$ kr., 1848-ban 2326 frt 36 kr.

Csanádi püspök 1768—72 közt évenként 180 frt 06 kr., 1841-ben 1044 frt $10\frac{3}{4}$ kr., 1848-ban 1044 frt $10\frac{3}{4}$ kr.

Győri püspök 1768—72 közti időben 303 frt 50 kr., 1841-ben 10.283 frt 20 kr., 1848-ban 6000 frt.

Nagyváradai püspök 1768—72 közt évenként 382 frt 40 kr., 1841-ben 4000 frt, 1848-ban 4000 frt.

Nyitrai püspök 1768—72 közt évenként 494 frt 46 kr., 1841-ben 9700 frt, 1848-ban 9700 frt.

Besztercebányai püspök 1841-ben 2000 frt, 1848-ban 2000 frt.

Pécsi püspök 1768—72 közt évenként 303 frt 50 kr.
1841-ben 12.000 frt. folyó tart. 8000 frt, 1848-ban 8000 frt.

Rozsnyói püspök folyó tart. 1804 frt 59 kr., 1841-ben
2542 frt $1\frac{1}{4}$ kr., 1848-ban 1804 frt 59 kr.

Szombathelyi püspök 1841-ben 2433 frt $13\frac{3}{4}$ kr., 1848-
ban 2433 frt $13\frac{3}{4}$ kr.

Szatmári püspök 1841-ben 2272 frt 30 kr., 1848-ban
2272 frt 30 kr.

Szepesi püspök 1841-ben 3200 frt, 1848-ban 3200 frt.

Váci püspök 1768—72 közt évenként 494 frt 10 kr.,
1841-ben 6000 frt, 1848-ban 6000 frt.

Veszprémi püspök 1768—72 közt évenként 374 frt 38
kr., 1841-ben 10.000 frt, 1848-ban 10.000 frt.

Zágrábi püspök 1768—72 közt évenként 899 frt 54 kr.,
1841-ben 3185 frt 48 kr., 1848-ban 3185 frt 48 kr.

Zenggi püspök 1841-ben 1800 frt, 1848-ban 1800 frt.

Apátságok:

Pannonhalmi 1768—72 közt évenként 375 frt 2 kr.,
1841-ben 1260 frt 06 kr., 1848-ban 1260 frt 06 kr.

Bakonybéli 1841-ben 227 frt $1\frac{3}{4}$ kr., 1848-ban 227
frt $1\frac{3}{4}$ kr.

Tihanyi 1841-ben 386 frt $9\frac{3}{4}$ kr., 1848-ban 386 frt $9\frac{3}{4}$ kr.

Dömölki 1841-ben 59 frt $46\frac{1}{4}$ kr., 1848-ban 59 frt $46\frac{1}{4}$ kr.

Zalavári 1841-ben 472 frt $8\frac{3}{4}$ kr., 1848-ban 472
frt $8\frac{3}{4}$ kr.

Szent Jobbi 1841-ben 666 frt 18 kr., 1848-ban 666
frt 18 kr.

Kapornaki folyó tartozása 560 frt, 1841-ben 1540 frt,
1848-ban 560 frt.

Telky 1768—72-ig évenként 11 frt 16 kr., 1841-ben
1405 frt 25 kr., 1848-ban 1405 frt 25 kr.

A káptalanok hozzájárulása a várépítési költségekhez:

	1768—72-ben évenként	1841-ben	1848-ban a hátralékok nincsenek a kimutatásban
Egri	225 frt 26 kr.	129.326 frt 24 kr.	4.789 frt 52 kr.
Székesfehérvári		{ hátralék 1 évi f. tart. } 4.789 " 52 "	340 " 54 "
Diakovári		{ hátralék 1 évi f. tart. } 5.454 " 25 "	384 " 16 ³ / ₄ "
Kassai		{ hátralék 1 évi f. tart. } 340 " 54 "	1.133 " 19 "
Győri	562 " 62 "	30.599 " 33 "	2.483 " 48 ² / ₄ "
Nagyvárad	224 " 10 "	1.133 " 19 "	5.051 " 49 ³ / ₄ "
Besztercebányai		{ hátralék 1 évi f. tart. } 65.410 " 31 ¹ / ₄ "	346 " 03 ³ / ₄ "
Nyitrai	158 " 08 "	2.483 " 48 ² / ₄ "	1.318 " 39 "
Rozsnyói		{ hátralék 1 évi f. tart. } 136.399 " 22 ¹ / ₄ "	283 " 57 ¹ / ₄ "
Szombathelyi		{ hátralék 1 évi f. tart. } 9.343 " 41 ¹ / ₄ "	553 " 29 ² / ₄ "
Szepesi		{ hátralék 1 évi f. tart. } 346 " 3 ³ / ₄ "	722 " 37 "
Szatmári		{ hátralék 1 évi f. tart. } 35.603 " 33 "	1.142 " 11 "
		{ hátralék 1 évi f. tart. } 1.318 " 39 "	1.142 " 11 "
		{ hátralék 1 évi f. tart. } 7.382 " 49 "	1.142 " 11 "
		{ hátralék 1 évi f. tart. } 283 " 57 ¹ / ₄ "	1.142 " 11 "
		{ hátralék 1 évi f. tart. } 8.579 " 7 ³ / ₄ "	1.142 " 11 "
		{ hátralék 1 évi f. tart. } 553 " 29 ² / ₄ "	1.142 " 11 "
		{ hátralék 1 évi f. tart. } 19.510 " 39 "	1.142 " 11 "
		{ hátralék 1 évi f. tart. } 722 " 37 "	1.142 " 11 "
		{ hátralék 1 évi f. tart. } 30.839 " 07 "	1.142 " 11 "
		{ hátralék 1 évi f. tart. } 1.142 " 11 "	1.142 " 11 "

Váci....	90 frt 18 kr.	hátralék	24.922 frt 58 kr.	1.607 frt 56 kr.
		{ 1 évi f. tart.	1.607 " 56 "	
Veszprémi	67 " 36 "	hátralék	25.157 " 28 ¹ / ₂ "	
		{ 1 évi f. tart.	931 " 45 ¹ / ₂ "	931 " 45 ¹ / ₂ "
Zágrábi		hátralék	56.734 " 05 "	
		{ 1 évi f. tart.	2.101 " 15 ³ / ₄ "	2.101 " 15 ³ / ₄ "
Pozsonyi		hátralék	32.600 " 28 ¹ / ₂ "	
		{ 1 évi f. tart.	1.207 " 25 ¹ / ₂ "	1.207 " 25 ¹ / ₂ "
Soproni....		hátralék	20.306 " 48 ³ / ₄ "	
		{ 1 évi f. tart.	752 " 6 ¹ / ₄ "	752 " 6 ¹ / ₄ "
Csazmai		hátralék	9.459 " 20 ¹ / ₄ "	
		{ 1 évi f. tart.	350 " 20 ³ / ₄ "	350 " 20 ³ / ₄ "
Esztergomi	1011 " 50 "	hátralék	89.974 " 3 ¹ / ₂ "	
		{ 1 évi f. tart.	3.299 " 03 ² / ₂ "	3.299 " 03 ¹ / ₂ "
Pécsi	360 " 26 "	hátralék	34.447 " 30 "	
		{ 1 évi f. tart.	1.275 " 50 "	1.275 " 50 "
Kalocsai		hátralék	17.927 " 53 ¹ / ₂ "	
		{ 1 évi f. tart.	2100 " 55 ¹ / ₅ "	2.100 " 55 ¹ / ₂ "
Csanádi	45 " 06 "			
Erdélyi	45 " 06 "			

(1841-ben egyedül a szombathelyi káptalan fizetett tartozására 8579 frt 7³/₄ kr.)

	1768-72-ben évenként		1841-ben		1848-ban	
Apátságok:						
Szent Gotthardi	4.100	ft 25	kr.	4.100	ft 25	kr.
Zirci	1.769	" 36	"	1.769	" 36	"
Pilisszántó és Zsákai	341	" 03	"	341	" 03	"
Lekéri (folyó tart. 623 ft 03 kr.)	1.246	" 06	"	623	" 03	"
Szt. Jakab de Sillisio (f. tart. 794 ft 45 ² / ₄ kr.)	1.589	" 31	"	794	" 45 ² / ₄	"
Szt. Martoni de Vaska	75	" 28 ¹ / ₄	"	75	" 28 ¹ / ₄	"
Szt. Kereszt a Mura mell. (f. tart. 65 ft 05 kr.)	520	" 40	"	65	" 05	"
Prepostságok:						
Pozsonyi (folyó tart. 150 ft)	33	" 52	"	300	ft —	kr. 150
Nyitra				410	" —	kr. 410
Jászói (Lelesz és Nagyvárad)				1.495	" 46	" 46
Hátvani				61	" 4 ³ / ₄	" 4 ³ / ₄
Csornai				2.000	" —	" 2.000
Kapostói				617	" 28	" 28
Székesfehérvári	91	"	"	1.492	" 44	" 44
Auraniai prior (folyó tart. 1100 ft)				2.200	" —	" 1.100
Földvári apátság (Tanulm. alap)				1.689	" 25 ² / ₄	" 1.689
Székesvárdi				2.040	" 45 ² / ₄	" 2.040
Jezsuiták				1.642	" 31	" 31
Vallás-alap (a megszüntetett szerz. rendek)				13.504	" 17	" 17
				<u>218.055</u>	ft 03	kr.

Összeg 218.055 ft 03 kr.

Ezen a tartozásokon kívül a főpapságot rendeletek kötelezték arra, hogy a vallásalapra és a plébánosok pénztárába a megállapított összegeket befizessék, ami által jövedelmük szintén tetemesen kevesbedett.

Az egyháziak jövedelmének egy részét az állam tehát adó alakjában elvonta, vagyis szekularizálta, ami nem akadályozta meg abban, hogy bizonyos egyházi javadalmakat teljesen el ne vegyen. Ilyen szekularizáció a megszüntetett szerzetesrendek javainak elvétele, vagy pl. Mária Teréziának 1769. szeptember 2-iki rendelete, mely szerint a székesfehérvári custodiatus és a pécsváradai apátság birtokait lefoglalja s elrendeli, hogy ezek katonák árváinak tartására fordítandók.

Ezenkívül a királyok állandóan gyakorolták az egyháziakra nézve is mind azt a jogot, amelyet az állami tisztviselőkre nézve gyakoroltak, amilyen az egyháziak kinevezése, a felettök való felügyelet, a fizetés megállapítása s a hivataltól való megfosztás. Az egyháziak fizetését a javadalom képezvén, ezt rendszeren nem határozott összegre korlátozták, hanem mint fentebb is láttuk, bizonyos célra való fizetési kötelezettséget állapítottak meg. Gyakran előfordult mégis az is, hogy a főpapok jövedelmét egy bizonyos összegre korlátozták. Így Mária Terézia 1780-ban a nagyváradai püspöknek akkor 65.000 forintra becsült jövedelméből a püspök részére 20.000 forintot rendel csak kiadatni. Ferenc király pedig az összes főpapok jövedelmeit megállapította, az esztergomi érseket 150.000, a kalocsai érseket 60.000, a püspököket 40.000 forint jövedelemre korlátozta.

Ezenkívül némely püspökség javadalmához tartozó uradalmakat tőlük elvevén, más célra fordítják. Így eltekintve az új püspökségek alapításakor a régi javadalmak felosztásától, enélkül is elvesznek bizonyos javakat, hogy azokat más célra fordítsák. Mária

Terézia elveszi a vaskóhi és beéli uradalmat a nagyváradai püspökségtől s a tanulmányi-alapnak adja.

A királyoknak az egyháziak javadalmai feletti rendelkezési joga kitűnik abból is, hogy a királyok tetszés szerint állapították meg azokat az összegeket, melyeket a főpapok a vallás-alap s a szegény papok tartására rendelt ú. n. szabályozott püspökségi alapba fizetni tartoznak. E kötelesség 1848-ig állott fenn.

A várerődítési hozzájárulás és a *pro cassa parochorum* fizetendő összegek jogi jelentősége abban van, hogy az egyháziak ezeket az összegeket oly időben tartoztak fizetni, amikor a nemességnek az adófizetés alóli mentessége iránt kétség fel nem merülhetett. Az egyháziak adókötelesek voltak tehát akkor, mikor az egyháziak nemességét mindenki elismerte, adófizetési kötelességük tehát egyesegyedül azzal indokolható, hogy az a vagyon, melynek haszonélvezői voltak, az országé, s így az ebből származó jövedelem egy részét az ország arra a célra, amely célra e jövedelmet eredetileg szánta, visszavette az egyháziaktól s maga teljesítette azokat a feladatokat, amelyek teljesítése fejében régen az egyháziaknak adta a javakat. Kétségtelen, hogy abban az időben, amikor az adófizetés csak a paraszt és polgár kötelessége, az ország első rendje: a papság nem lett volna adóval megróható, ha a birtokában levő vagyont tulajdonának tekintették volna. A várerődítési hozzájáruláson kívül pedig tetemes összegű más adóval is megrótták őket a vallásalap és plébánosok javára.

Kimutatás azon összegekről, melyeket a magyar főpapság 1848-ig a szabályozott püspökségek alapjába és a vallásalapba — *pro cassa parochorum* — fizetett:

A főpap megnevezése	Évi illeték frt	ebből a szabályozott püspökségek alapjába frt	a vallás alapja pro cassa parochorum frt
Esztergomi érsekség	75.000,—	67.000,—	8.000,—
Kalocsai „	21.000,—	15.148·01 ^{1/2}	5.851·58 ^{1/2}
Zágrábi „	3.185·48		3.185·48
Besztercebányai püspökség	2 000,—		2.000,—
Csanádi „	1.044·10 ^{1/2}		1.044 10 ^{1/2}
Diakovári „	4.000,—	1.980,—	2.020,—
Győri „	14 000,—	10.051·21	3.948·39
Kassai „	2.326·36		2·326·39
Nagyváradai gk. „	16.000,—		16.000,—
Nagyváradai rk. „	15.600,—		15.600,—
Nyitrai „	47.300,—	43.300,—	4.000,—
Pécsi „	32.000,—	28.000,—	4.000,—
Rozsnyói „	1.804·59		1·804·59
Szatmári „	2.272·30		2.272·30
Székesfehérvári „	2.800,—		2.800,—
Szepesi rk. „	3.200,—		3.200,—
Szombathelyi „	2.433·13 ^{3/4}		2·433·13 ^{3/4}
Váci „	14.000,—	8.191·11 ^{1/2}	5.808·48 ^{1/2}
Veszprémi „	50.000,—	46.000,—	4.000,—
Zenggi „	900,—		900,—
Földvári apátság	1.316·24		1.316·24
Kapornoki „	560,—		560,—
Lekéri „	623·03		623·03
M.-Sz.-Kereszt „	65·05		65·05
Pécsváradai „	2.000,—		2.000,—
Szalavári „	472 08 ^{1/2}		472·08 ^{1/2}
St. Jacob de Siliscai apátság	794·45 ^{1/2}		794·45 ^{1/2}
Szt.-Jobbi „	666·18		666·18
Szekszárdi „	2.040·45		2.040·45
Telki „	1.405·25		1.405·25
V.-Szt.-Márton „	75·28 ^{1/2}		75·28 ^{1/2}
Zirci „	13.604·46		13.604·46
Hatvani prépostság	61·04 ^{3/4}		61·04 ^{3/4}
Kaposfeői „	617·28		617·28
Pozsonyi „	150,—		150,—
Csazmai társas kápt.	2.854·45		2.854·45
Auraniai perjelség	1.100,—		1.120
Székesfehérvári Cus-todiatus	1.492·44		1.492 44
Összeg :	340.761·27	219.670·34	121.096·53

Ezeken az összegszerű megállapításokon kívül általános százalék szerinti kivetéssel is találkozunk. Így 1769. szeptember 2-án Mária Terézia arra kötelezi a főpapokat, hogy jövedelmük 10⁰/₀-át várerődítésekre, 10⁰/₀-át a vallásalapra fizessék. Majd ismét találunk olyan rendeleteket, melyek az egy összegű megrovást megismétlik. Így a helytartó tanács 1806. évi november 14-iki jegyzőkönyve az esztergomi érsek 75.000 frtnyi s a veszprémi püspök 50.000 forintnyi, az 1810. június 22-iki rendelet a nyitrai püspök 47.300 frtnyi tartozása tárgyában külön is intézkedik.

Tény az, hogy 1857-ben a püspökök az utóbbi terhek megváltása fejében egy három millió forintnyi alapot ajánlottak fel Ferenc József osztrák császárnak, aki ezt elfogadta s a papságot a várerődítési és vallásalapba fizetendő járulékok alól felmentette. A három milliót papnöveldek céljaira használták s így a főpapság, mely a papnöveldek felállítására különben is köteles volt, tulajdonképen ellenszolgáltatás nélkül mentesült az adó alól. Kétségtelen azonban, hogy ehhez az osztrák császárral kötött megegyezéshez az országnak semmi köze, de ha volna is, ez is világos bizonyíték amellett, hogy az egyházi javakat az államénak tekintették.

Az egyházi tized.

Láttuk az eddigiekből is, hogy a katolikus papság az alatt a kilencszáz év alatt, amióta ez ország területén van, az országba jövedelekor magára vállalt összes kötelességeket vagy elhárította magáról, vagy azok teljesítéseért külön megfizetteti magát. Ma már odáig fejlődtek a viszonyok, hogy a papság a vasárnapi misén kívül nem mond még egy misét sem ingyen, hanem mindenért megfizetik. Sőt a mise-alapítványok oly óriási számban vannak, hogy nem is képesek elvé-

gezni. A papság szolgálatának minden igénybevétele pénzbe kerül. Miért kapja akkor azonban a fizetést?

Úgy mint a javadalmak, fizetést képezett az egyháziak részére a tized is. Ennek rendeltetése is az egyháziak által vállalt köteleességek eszközeinek megszerzése, ami nálunk törvényeink és országgyűlési határozatainkban számos esetben kifejezést is talált.

Igaz ugyan, hogy az egyház a tizedszedési jogot a gyűlölt zsidók szentkönyveiből származtatja, de az alapon a pogány magyarok még a kereszténység felvétele után sem fizettek volna. István királynak állami erővel kellett a tizedszedési jogot biztosítani. Az egyház támogatása fejében a tizedet mindenből, ami egyházi felfogás szerint az istentől jó, kivette.

Ezt a szót mindenből majdnem szó szerint kell venni, mert tized még a gyermekekből is járt. Amikor Pauler Gyula* a gyermektized szolgáltatását először vitatta a nagy nyilvánosság előtt, a pap történetírók élükön Karácsonyi Jánossal a leghevesebb cáfolatba fogtak, azt állítván, hogy az az állítás miképp az egyház magának a tiz gyermekkel bíró tizedik gyermekét magának elvette volna, nem áll.** Az erre vonatkozólag felszínre került okirati bizonyíték azonban Paulernek adott igazat, úgy annyira, hogy Erdélyi László pannonhalmi főiskolai tanár a „Pannonhalmi Főapátság Története“*** című munkában kénytelen elismerni, hogy a pannonhalmi főapátságnak joga volt a gyermek tizedhez, sőt mi több élt is e jogával. Mert amint Erdélyi mondja, amikor 1240-ben a főapátság birtokait összeírták Csopak faluban találták „Miklós unokájának fiait, akiket tizedbe adtak (in villa Copoc sunt filii nepotis Nicolai, qui dati sunt in decimam). Miután Miklós fia, unokája s ennek fiai összesen négy nemzedéket

* A Hartvik Legendáról. (Századok, 1892. évf.)

** Századok, 1895. évf. Mátyás Flórián értekezése.

*** I. k. 146. l.

képviselnek, egy-egy nemzedékre 25—30. évet számítva azt találjuk, hogy Miklóst a tatárjárás előtt mintegy 120 évvel körülbelül 1120 táján adták tizedbe . . .“ „Még 1234-ben is a szentmártoni apát és konventje Jakab prenestei bíboros, pápai követhez beadott panaszlevelökben azzal vádolják a fejérvári prépostot és káptalant, hogy somogyi birtokaikon nem engedik meg, hogy népeik birtokaikról, jószágaikról, adás-vevéseikből, szőlőikből, vetéseikből, adóikból, ivadékaikból (de prole eorudem) és a többi dolgaikból, melyekből tizedet kell adni . . .“ adjanak.

Világos ezekből, hogy a papság mindenből kivette a magának tulajdonított istenáldás részét, még a rab-szolgaságnak a XIV-ik században a változott gazdasági viszonyok következtében való megszűnése sem tette a gyermektized további érvényesítését lehetetlenné. Ebbe a korba esik egyúttal a központi hatalomnak a világi elemekre való támaszkodása, aminek következtében a király a tized egy részét katonai célra meg is kapja. Az a felfogás, hogy az egyháziaknak a tized fejében kötelessége a katonaaállítás, ettől kezdve mindinkább kidomborodik s az 1498 : XV. t.-cikkben már határozott kifejezést talál, amit az 1518 : III. t.-c. megismétel, majd az 1525. évi országgyűlés nyomatékosan hangsúlyoz.

A tizednek fenti rendeltetése azonban legjobban a török hódoltság és a közvetlenül rákövetkező időben domborodott ki. A török hódoltság ideje alatt abban nyert ez kifejezést, hogy a tizedet az államnak vagy egyes főkapitányoknak, vagy más világiaknak bérbe kellett adni. A török hódoltság utáni időben pedig a tizedet a visszafoglalt területeken egyszerűen a kincstár szedette ; s a főpapoknak csak meghatározott összeget utalt a tizedből. A cs. és kir. kamarai levéltár telve van rendeletekkel, melyeket a tized szedése s a főpapoknak a tizedjog engedélyezése iránti kérelmeik elutasítása tárgyában hoztak.

Az 1689 július 23-iki rendelet szerint az új foglásokban a papság tartozik a tizedet a katonaság eltartása céljából a kincstárnak átengedni. Az ugyanez évi október 24-iki királyi rendelet szerint pedig azok az érsekek és püspökök, akiknek az utolsó török háború előtt megvolt a tizedjük, 2400 illetve 1200 frtot kapjanak, akiknek nem volt, azok a tized felét vagy természetben, vagy pénzben kapják, amint azt az újonnan visszafoglalt ingatlanok (neo acquistica) állapotához képest a kamara legmegfelelőbbnek fogja találni. Ugyanez évi november 9-ről való rendelet szerint a római kath. püspökök évi 1200 frtot, a görög katolikusok évi 600 frtot kapnak a tizedből.* Továbbá elrendeli, hogy a plébánosok heti 1 frtot, két ember részére való eleséget, s egy óra való takarmányt meg lakást kapjanak.

A pécsi és boszniai püspök, valamint a pécsváradai apát a tized elvételébe nem akartak belenyugodni s ők embereikkel szedették a tizedet, mitsem törődve azzal, hogy részükre is kiutalták a már beszedett tizedből az 1200 frtot, s még kevesebbet törődve azzal, hogy ezzel a népet kétszeresen megterhelik.** Ebből az erőszakosságból, melyet a pécsi püspök még azzal tetézt, hogy egész Baranya megyét elfoglalta, a csáktornyai uradalmi kormányzó, a pécsi harmincados és több más kincstári hivatalnok közt hosszú egyenetlenség támadt, melyben a pécsi püspököt az esztergomi érsek bízatta s támogatta, mely azonban csakhamar megszűnt, mert a pécsi püspök elismerte, hogy nincs joga a tizedhez és fölvette a kiutalt 1200 frtot. Ezen felül már előbb ökrök vásárlása céljából a kincstártól

* 1689 március 21-iki rendelet szerint az egi püspök 1200 frtot, az ugyanazon évi június 7-iki rendelet szerint a kalocsai érsek ugyanennyit kap a tized helyett.

** A pécsi püspök 1686-ban 17, 1687-ben 24 faluban szedte a tizedet.

1900 frtot kapott, s mint említettük bérbe vette az ó-budai prépostság s a pécsváradai apátság birtokait. Hogy milyen összefüggés van a tizedről való lemondás és e szerződések közt azt könnyű megállapítani.

A papság az udvart minden rendelet dacára állandóan zaklatta kérelmeivel, melyek elintézése nem egyszer ellentétbe került a fenti általános rendeletekkel. Amíg az esztergomi káptalan kérelmét a király 1690. április 19-én elutasítja, addig a pannonhalmi apát 1690. június 10-iki kérelmét augusztus 9-én részben teljesíti, amennyiben azt a tizedet adja neki, amelyet a török alatt szedett.

A klérus ismételt kérelmére 1691. április 9-én a király elrendeli, hogy a tizedet kapja ezentúl az egyház, azonban a kincstárnak az a joga, hogy a tizedet tetszés szerint bérbe vehesse, a katonaság részére megmarad. („Attamen jure praearendationis decimarum fisco nostro Regio ad confinia competente . . . pro Majestate nostra per expressum reservato et omnino de salvo permanente.“)

Ez a rendelet több helyen nagy bajokat okozott, mivel az egyháziak a tized behajtása körül szokatlan eréllyel jártak el, úgy annyira, hogy 1691. október 5-én az esztergomi érsek már katonaságot kér a tized behajtására, mert az esztergomiak nem akarnak fizetni. Hogy pedig a tized behajtására a jövőben meg legyen a kellő ereje 1692-ben azt kéri, hogy őt nevezzék ki esztergomi kapitánynya, úgy mint az régen is szokásban volt. Másutt a lakosság panaszkodik a püspök ellen, mint pl. a szigetiek Jány Ferenc szerémi püspök ellen, hogy mindenükből kifosztja őket.

Ezek a körülmények úgylátszik arra bírták a királyt, hogy fenti rendeletét a tized visszaadására ne foganatosíttassa, mert 1692-ben ismételten találunk oly rendelkezéseket és kérvényeket, melyekből ez megállapítható. Így több kérvény fekszik az irattárban, mely-

ben a papság kéri, hogy a birtokaiban levő falvaknak engedje el a kincstár a tizedet. Kétségtelen, hogy ezt nem kérte volna a királytól, ha ő szedte volna a tizedet. A nagyváradi püspök az 1692. év folyamán ismételten eredménytelenül kéri a tizedet, s részére 2400 frtot állapít meg a tized helyett a neo acquistica commissio. Ez következik még abból, hogy a király a rácokat, oláhokat a törökök elleni háború tartamára a tized fizetése alól felmenti.

Kétségtelen az a jogalap, melynek alapján a király a papságtól jövedelmének ezt a részét elvette s ennek ellenében egy bizonyos összeget állapított meg. Világosan hangsúlyozzák az udvari rendeletek, úgymint a multban a törvények, hogy a tized a katonaaállítás kötelessége fejében jár, ennek következtében ha nem állítanak katonát, nem jár a tized. Ezért az 1848. évi XIII. t.-cikk alkotói tévedtek, amikor az egyháznak a tizedről való lemondását „a haza oltárára letett áldozat“-nak nevezték s kimondták, hogy ez áldozat fejében elvállalja az ország a kisebbségek papság ilykép csökkent tagjai jövedelmének pótlását, nagylelkű az országgyűlés, de nem a papság volt.

Az egyházat a tized csak addig illette jogosan, míg katonát állított, amikor tehát ezt a kötelességét nem teljesítette, ezt a jövedelmet el kellett tőle venni minden kárpótlás nélkül, sőt ennek már előbb kellett volna megtörténnie, aminek elmaradása nagyon sok félreértésre adott alkalmat a multban s ad még ma is.

Az egyház birtokában levő vagyon tulajdonjoga.

Aki az egyházi vagyon történetét, az államnak a multban rá gyakorolt befolyását szemmel kíséri, az nem juthat más eredményre, mint arra, hogy az egyháziak birtokában levő vagyon a magyar állam tulajdona, még akkor is, ha e tekintetben csupán a magyar törvé-

nyek, törvényes szokás és a királyi s hatósági rendeletekben megnyilvánuló felfogásra támaszkodik, ha a túlvilág elérésének módozatai tekintetében nem is különbözik felfogása a multakétól. Az egyházi írók maguk sincsenek tisztában azzal, hogy kit tekintsenek az egyházi vagyon tulajdonosának, majd az isten, az egyetemes egyház, az országra terjedő egyház, az egyházmegye stb. szerepel tulajdonosként. Csak abban értenek egyet, hogy az állam tulajdonjogát tagadják. Ez azonban a magyar törvényekkel össze nem egyeztethető álláspont.

A katolikus egyházak kezében levő vagyon a magyar törvények szerint kétségtelen s elidegeníthetetlen tulajdona a magyar államnak. Mindazok az érvek, melyeket ezzel szemben felhozunk, a magyar alkotmánnyal és joggal ellentétesek s egyedül az egyház külön jogából merítvük. Mindazok a tételes rendelkezések, melyeket az egyház tulajdona mellett érvényesítenek, csak a történelmi szempontok mellőzése esetén tűnnek az egyházra nézve kedvezőeknek. Ezeknek az igazságoknak a szembeállításuk azokkal a törekvésekkel, melyek a magyar államot vagyonának tetemes részétől akarják megfosztani, sok emberben talán a hazafiság és vallásosság összeütközésére vezet, mert a nemzetközi egyház és a nemzeti állam e kérdésben szembekerült egymással. E szempont azonban a kérdés elbírálásánál minket egyáltalán nem vezet. Nem a nemzeti államnak a nemzetközi egyház elé helyezése, hanem elsősorban az igazságnak, a jognak az érvényesítése s másodsorban a magyar nép jóléte, az állam érdeke az, ami e kérdésnél vezethet.

Azokat az érveket, amelyekből kétségtelen, hogy az egyházi vagyon az állam tulajdona s az egyház csak birtokosa e vagyonnak, az alábbiakban két részre osztjuk, a jogtörténetiekre és a jogiakra. Előbb a jogtörténetieket, azután a jogiakat soroljuk fel.

I.

Az állam tulajdonjoga mellett a történelemből merített érvek természete hozza magával, hogy az államnak és egyháznak egymáshoz való viszonyából induljunk ki.

1. Az állam és egyház viszonya, mint azt már láttuk lényegesen különbözik egymástól a múltban s jelenben. Az államvallás az állammal összenőtt vallás. Kétségtelen, amint azt különben a vallásalap jogi természetét 1870. évi országgyűlési vizsgáló albizottság is kiemelte, hogy „valamely vallásnak államvallássá tétele, annak, mint ilyennek állami javakkal való ellátása . . . törvényhozási tény . . .“ „miután minden állami intézménynek célja és jogosultsága egyedül az állam fentartásában és jóléte előmozdításában áll, az állam fentartásának és jóléte előmozdításának igényei pedig az idők körülményei szerint változnak; ezen állami intézmény is mint bármely más állami intézmény és törvényhozási tény a körülmények, az állam érdekei és szükségletei változásával megváltoztatható, módosítható, megszüntethető“. Ezért a bizottság az egyházi vagyonnak az állam birtokába való visszavétele mellett foglalt állást.

2. A kereszténység hazánkban való meghonosodásakor mindazokat a feladatokat, amelyeket ma a humanitárius emberbaráti intézmények neve alatt foglalunk össze, teljesítette. Ugyanúgy, mint a nyugaton néhány századdal előbb az egyház látta el az összes betegeket, aggokat, szegényeket, árvákat, börtönben levőket stb. Azok tehát, akik az egyháznak valamit adtak, vagy hagytak, ezt e feladatok teljesítése céljából tették. Az egyház a kezelője volt csupán, közvetítője azzal a kötelességgel, hogy ezt a szűkölködők közt felossza, míg az idők folyamán mind kevesebbet fordított az eredeti célra s mind többet az egyház embereinek bőségben való tartására.

A szegények s szűkölködők részére tett alapítványok és az egyházi vagyon közt nem tettek s nem is kellett a fenti okoknál fogva különbséget tenni. Az egyház hatalmának emelkedésével pedig nem volt többé szabad megtenni. Az egyház a kezelésébe jutott vagyonnal önhatalmulag rendelkezett, eredeti céljától elvonta azt kezdte hirdetni, hogy e vagyon az ő tulajdona.

Az átmenet persze meg van itt is, mert először a vagyon egy része még mint külön szegényvagyon szerepel, utóbb azonban csak egyházi vagyonról szólnak, míg az újkor nagyobb ébersége az újabban tett alapítványok külön kezelését hozza megint magával.

Magának az egyháznak kezelésébe volt vagyon is különböző fejlődési fokokat mutat, amelyek a nyugaton jobban ellenőrizhetők, mint nálunk s melyekből azt látjuk, hogy eleinte az egyházmegye területén az egyház birtokába jutott minden vagyon kezelője a püspök, aki ebből látja el a papságot. Csak hosszú idő múlva kapnak a püspököktől különböző helyen lakó papok külön vagyont haszonélvezetül. Majd elválasztják az egyes egyházi tisztek ellátására szolgáló vagyont a püspökétől, úgy, hogy külön javadalmak keletkeznek, melyek jövedelmét fizetés helyett húzó egyháziakat azonban nem tekintik tulajdonosoknak. Amikor az egyes javadalmak ez elkülönítése végbement, az egyházi javakat négy részre osztották, melyből egy rész a püspöknek, egy a többi papságnak, egy a szegényeknek, egy a templom fentartására jutott. Majd nem sokára, sőt sok helyen mindjárt három részre osztották a vagyont, a szegényeknek jutott rész kihatását mellőzve.

Hozzánk a kereszténység akkor jutott, amikor az egyházi vagyonnak ez a felosztása már megtörtént, s így nálunk ezen a fejlődésen nem ment át a vagyon, nálunk az egyháziak majdnem mindenütt azonnal javadalmakat kaptak. Azokat a feladatokat azonban, melyeket a nyugaton teljesítettek nálunk még fokozottabb mér-

tékben teljesítették. Nemcsak a jótékonyági intézményeket tartották fenn, hanem a népnek az ipar, kereskedelem s földművelésben tanítói voltak. Ők tartották fenn az utazók részére szükséges szállókat, melyek a kolostorokkal összekötve voltak s melyekben bárki három napon át ingyen ellátást, sőt szegények még pénzt is kaptak.

A papság volt a nép tanítója, az iparban mestere, a jogban tanácsadója, orvosa, ingyen gyógyszerháza, az ingyen szállók fentartója, az özvegyek s árvák gyámja s fentartója. Egyszóval minden szükségleteinek kielégítéséről gondoskodott ingyen. Aki tehát az egyháznak adott valamit akár király, akár magános, az ezekre a célokra adta azt. Azt tehát nem kell kutatni, hogy honnan erednek az adományok.

A papság e nehéz feladatok legnagyobb részének teljesítése alól a XV-ik századig teljesen kibújik, anélkül, hogy azokat az alapokat, amelyeket erre a célra kapott visszaadná. Bár némely főpap udvaránál még a XV-ik század végén találunk még ú. n. házi szegényeket, akik ott laknak s étkeznek, pl. Hyppolit egri püspöknél a XVI-ik század legelején.

Mindezek közt a fent felsorolt adatok közt kétségtelenül a nép tanítása a legnevezetesebb, amely feladat alól nemcsak hogy hamarosan kivonta magát a papság, hanem arra nem is alkalmas ma már, mikor az ismeretek terén az egyház egyeduralmi helyzete nemcsak hogy megszűnt, hanem tagjainak ismeretköre szűkebb, mint a világiaké. Nem alkalmas, mert az ismeretek a dogmák köréből kinőttek s így a tanítás és a vallás közötti összefüggés megszűnt. Ilyenképen csak helyeselni lehet Radvánszky Antal zólyomi követnek az 1844. évi országgyűlésen tett kijelentését, hogy az egyházi vagyonnak népiskolai és hasonló célokra való fordítása s az egyházi rendtől való elvétele István király szándékának teljesítése volna.

Az országgyűlés által 1870-ben a vallás és tanulmányi alap jogi természetének megvizsgálására kiküldött bizottság albizottságának véleménye szerint „az emberiség kulturájának jelen fokán a vallás ügye az államétól elkülönítendő“, hogy „most a tudományos és humanisztikus intézeteknél az egyházi rend nélkülözhető“, s így az állam nem hagyhatja meg az egyház kezén a vagyont, miután a bizottság véleménye szerint: „a tapasztalás bebizonyította azt is, hogy a közoktatás megállapítására, fejlesztésére, tökéletesítésére az egyházi rendnek eszközül használása most már nemcsak nem szükséges, hanem sok tekintetben káros . . . “ az ily intézeteket az egyházi rend nélkül célszerűbben lehet megvalósítani.

3. Az egyháziak adományokkal való elhalmozásának másik oka a király körül viselt tisztségek voltak. A királynak ugyanis állandóan szüksége volt tanácsadókra s ezért már korán, talán már István alatt keletkezik a királyi tanács. E tanácsnak tagjai közt István törvényeinek I. k. 3. fejeletében az elsők a főpapok. Rájuk vonatkoztatva mondja István király fiának e törvény szerint: „Szerelmes fiam! Legyenek ők a te vénid (tanácsadóid), úgy őrizd őket, mint szemed fényét. Ha megtartod az ő jóakarataikat nem lesznek ellenségeid. Ha ők megbecsülnek bátorsággal fogsz jární minden dolgaidban.“

E tanács szervezetét III. Endre alatt nyeri az úgynevezett tanácstörvényben, mely elrendeli, hogy a királyi tanácsban három hónaponként felváltva 2—2 püspök is vegyen részt s hogy a király intézkedései csak úgy érvényesek, ha a tanácsot meghallgatta. A királyi tanács szerepe olyan volt, mint a miniszteriumé. A királyság kezdetekor az államjogi jelentőségű egyházi szertartásokat: a király, a királynő koronázását, a királyfiak keresztelését, esketését stb. ők végezték, mely utóbbi funkciók megszűntek.

Ezenkívül az egyes főpapok különböző állásokat viseltek az országban, így ők voltak az ország kancellárjai, vagyis ők viselték azt a hivatalt, amelynek kötelessége volt minden országos ügy okmányait megszerkeszteni. A királynő titkára s kancellárja állandóan a veszprémi püspök s tartozik e tisztet ingyen végezni. Az egyes püspökségekkel egy-egy királyfi nevelésének és udvara ellátásának kötelessége jár, mint pl. az egri püspök tartozott a király másod illetve harmadszülött fiát nevelni s tartani. Az esztergomi érsek köteles volt a pénzverést ellenőrizni stb.

Az egyházi vagyon jogi természetének megértéséhez tudni kell azt, hogy a királyság keletkezésekor, amikor az egyház vagyonának legnagyobb részét kapta, az úgynevezett natural gazdaság uralkodott. Ez alatt azt értjük, hogy minden tartozást természetben rőtta le, a lakosság adófejében termésének egy részét adta, a király a tisztviselőknek fizetés helyett az állam javaiból egy-egy ingatlant adott. Ezt kapott az egyház is, amíg azonban a világi tisztviselőknek fizetés helyett adott birtokok kezelésére az állás üresedésékor nem létezett szerv s amíg az egyháziaknak nemcsak eltartásukról kellett gondoskodniok, hanem az állás üresedésékor is gondoskodni kellett a már fent felsorolt különböző humanitárius célokról, minek következtében nem vált az egyháziak fizetésére lekötött vagyon oly mértékben szabaddá, mint a világiaknak adott vagyon, amiért is sokakban az a vélemény keletkezett, hogy e vagyon nem a fizetést pótolja, hanem az egyháznak adott vagyon. Elfelejtik, hogy ez a vagyonlekötés semmi más, mint ma a kongrua kiegészítésre évenként adott milliók, hogy az egyházi tisztségekkel az az előjog jár, hogy egy birtokot kap haszonélvezetül, amint hogy a minisztereket és tisztviselőket pénzzel fizetik. Senki sem tartaná ma már helyesnek, ha a kongruát az állam pl. értékpapírok adományozásával egészítené

ki, mint ez az 1853-ban a március 2-iki nyílt parancsban még megtörtént, mely elrendeli, hogy a tized helyett, melyről pedig kárpótlás nélkül mondott le a klérus, földtehermentesítési kötvényeket kapjanak.

A királyok is fizetésnek tekintették a főpapok javadalmait s ismételten megállapították az egyes főpapok legnagyobb jövedelmét, elrendelvén, hogy a megállapított jövedelmen felüli részt bizonyos célra tartoznak befizetni. Így intézkedtek III. Károly, Mária Terézia, I. Ferenc. A királynak s illetve az államnak rendelkezési jogát igazolja a vallás- és tanulmányi- alap keletkezési módja.

4. Az egyház megadományozásának további oka a királyság keletkezése idejében uralkodott szellem és világnézet, mely azt hitte, hogy az egyháznak való adományozás a legfőbb jó. Kitűnik ez a felfogása királyok és magánosok adományleveleiből s okirataiból egyaránt.

a) A királyok adományai. Az egyháziak befolyása könnyen megállapítható a királyság első törvényeiből. István király törvényeinek I. k. 3. fej.-ben Imre fiához szólva arra figyelmezteti, hogy iparkodjék jóindulatukat megtartani, mert az ő könyörgésük lesz a mindenható istennél a te dicséreted. „Mert őket rendelte isten az embernek őrizőül . . . “ „Mert náluk nélkül fel nem állanak a királyok, sem országok. Az ő közbenjárásuk által töröltetnek el az emberek bűnei.“

A kereszténység első hirdetői a papságot azért tartották szükségesnek, hogy az istennél a világiak érdekében közbenjárjon. A papság e működése közben nem érvén rá megélhetéséről gondoskodni, arról a világiaknak kellett gondoskodniok, amiáltal a világiak és egyháziak közt munkamegosztás keletkezik, az egyháziak imádkoznak, a világiak dolgoznak. Mint István király törvényei mondják: „Annak okáért, valamint ők ti értetek, ti is mindnyájan tartoztok ő értük munkál-

kodni . . .“ Az abban megnyilvánuló szellem évszázadokon keresztül megmaradt, sőt ma is ezen alapul a papság megélhetésének biztosítása. II. Endre egy adománylevele szerint: „Ha földieket adományozunk, menyeyei javakat veszünk, múltó javakért örökkévalókat“. Az összes adományok pro remedio animae a lelki üdvösség kedvéért történtek.

b) A magánosok adományait ugyanaz a szellem sugalta, mint a királyokét. Az egyháznak megtermette gyümölcset az a tanítás, hogy az egyháznak adni annyi, mint istennek adni, hogy az egyháznak adni annyi, mint istennek tetsző cselekedetet végezni, annyi, mint imádkozni, sőt hogy a pap imádsága hatásosabb, mint a világié. Ilyenképen természetes, hogy minden nagybirtokú család papot tartott, monostort épített, s több pappal imádkoztatott lelke üdvéért. A rabszolgánép élelmiszereit s apró pénz keresményét hordta a papoknak, mindenki sietett az örökboldogságra szóló útlevelet megváltani.

Ez az az út, melyen az egyházi vagyon egy más része az egyház birtokába jutott. Ez az út azonban nem volt a jog útja. Mert a király nem volt jogosítva az ország tulajdonát képező javakat, az egyes nemes nem volt jogosítva az egész családnak az élő és születendő családtagoknak tulajdonát elidegeníteni a magyar jog szerint. Az egyház a maga hatalma segítségével nem csak azt vitte keresztül, hogy a király és a magánosok adományai megtámadhatlanokká váltak, hanem még azt is, hogy a részére tett adományok és végrendeletekhez kevesebb alakszerűség elegendő volt, sőt alakszerűség nem is kellett. A nemzetiiségi javak elidegenítése egymagában jogellenes cselekmény, de alakszerűség nélküli elidegenítést úgy élők közt, mint halálesetére egyenesen megtagadása volt a magyar jognak.*

* V. ö. Szerző. A tulajdonjog aaptanai című művének első könyvét, a tulajdonjog történetét.

5. A mult jogintézményeinek elbírálásánál nem szabad szem elől téveszteni az elődök naivitását, az általuk használt kifejezéseknek a maiaktól eltérő jelentését sem. Amikor valamely régi törvény vagy okirat örök érvényű rendelkezésről szól, azt nem lehet s nem is kell örök időkre tartó hatályúnak gondolni, amint-hogy a rendelkező nem egyszer maga is megváltoztatta azt.

A régi törvényekben és jogügyletekben biztosított előjogoknak örökös megváltozhatatlan jogállapotként való elfogadása nem csak azt jelentené, hogy az emberiséget megállásra kárhoztatjuk, hanem a népek kezdetleges viszonyai megértésének hiányára vall. A műveltség fokmérője ugyanis az, hogy valamely nép mennyire képes előrelátni és viszonyait a jövő szempontjából előre szabályozni. A XI. és következő századok magyarjainál sem a köz- sem a magánviszonyokban elég előrelátást nem tapasztalunk, hanem ellenkezőleg mindig oly féle nyilatkozatokat találunk a törvények és jogügyletek kötését tanúsító okiratokban, melyekből azt olvassuk ki, hogy alkotóik örök időkre véltek rendelkezhetnek. Épen ezért az örök kifejezést nem is szabad komolyan venni, amint ők sem vették. Nem vették különösen az adományokat, mert amit egyik király adott, azt utódja elvette, s nem kímélték a legnagyobb tiszteletben tartott első király intézkedését sem. A középkorban nem is vette senki komolyan az örök kifejezést. Ezért III. Honorius pápa I. Endre királyt 1220-ban felmenti a hamis eskü következménye alól, ha minden adományát esküje dacára visszaveszi az adományosoktól.

Az elődök adományainak nagyszabású visszavétele Kálmán, II. Endre, IV. Béla alatt, s későbbben is ismételtén megtörtént.

Ezért tehát a nem bizonyítottan hamis okiratokra való hivatkozásnak nem lehet azt a súlyt tulajdonítani,

amelyet neki az egyházi tulajdonjogot vitatók tulajdonítanak. Különben is nem lehet ezekre az okiratokra hivatkozni azért sem, mivel nem minden király tudott latinul és főleg nem mindegyik tudott írni. Az utóbbi különösen áll azokra a magánosokra, akiknek adományaira némely egyházi író oly nagy súlyt helyez.*

A magánosoktól való élők közti szerzés tekintetében az egyház époly kedvezményes helyzetben volt, mint a halálesetre szóló rendelkezések tekintetében, úgy hogy minden alakszerűség mellőzhető volt, minden jog sérelmével tett rendelkezés érvényes, s minden meggondolatlan ígéret az egyház javára kikényszeríthető. A családtagok, lemenők, a király joga az egyház javára tett adományok esetén mind háttérbe szorult.

6. Már érintettük, de különben is köztudomású történeti tény, hogy a királyság első századaiban a kinevezések adományozás alakjában történtek. Az adományozás tehát az állam, vagy a király érdekét is szolgálja, mert a megadományozott a hivatal ellátásán kívül különféle szolgáltatásokkal tartozik, melyek közt a katonai- és adó szolgáltatása a legnevezetesebb. A főispáni tisztség az akkori idők fogalma szerint olyan, mint egy birtokadomány, amely épen úgy mint ez, átszáll az utódokra vagy elidegeníthető. Ugyanaz az alapgondolat, mint a nyugaton, ahol még századok mulva is elidegeníthetők voltak a hivatalok.

Az egyháziak kinevezése vagy megadományozása épen olyan, mint valamely világi tisztség adományozása. A király az egyháznagyoktól megkövetelte a katonát s ha ezt meg nem kapta, akkor az egyháznagyokat javadalmaiktól megfosztotta. Eszerint tehát a királyok az egyházi javadalmakul szolgáló javak feletti rendelkezésről nem mondtak le, sőt e jog még a vár-

* Knauz: Az egyházi javak. (Magyar Sion. VI. k.)
Késmárky: Kath. egyházi vagyonyjog; Török K: A magyarországi kath. egyházi vagyon tulajdonjoga.

ispáni javak feletti rendelkezésnél is jobban kidomborodott, mivel a várispánságok apáról fiura szállva ritkábban jutottak újabb adományozás alá. Az egyháziak javadalmaik fejében mindig tartoznak katonát állítani, várakat építeni.*

7. Az e csoportba tartozó érvek közül nem feledkezhetünk meg arról, hogy a régen egyházi kézben volt birtokok közül sok világi kézre került s az egyház jöllehet örök tulajdonjogát vitatja, ezeket sem a multban, sem a jelenben vissza nem követeli.**

8. A történeti fejlődésen végig tekintve azt látjuk, hogy a főpapság terhei a királyság első századaitól kezdve folyton kevesbednek. Míg a kereszténység első századaiban harcolni, téríteni, tanítani, szegényeket gyógyítani stb. kellett, utóbb márcsak harcolniok kell. Váraikban az első állandó katonaságot az 1504. évi XV. XX. és XXIV. t.-c. szerint ők tartják. Utóbb minden kötelesség alól kibújnak s a vagyon egyedül személyes haszonélvezetül marad birtokukban.

II.

A tisztán jogi indokok egy magokban is elegendők a kérdés tisztázására, mert a törvények rendelkezései és a jogszokásból fejlődött elvek oly világosak, hogy nem engednek az igazságtól való ellérést.

1. Az államban szereplő jogi személyek vagyonszerzésének megállapítása az állam feladata. Ezt az elvet a magyar jog mindig érvényesítette s ennek megnyilvánulása az 1498 : LV. t.-cikk, mely kimondja, hogy az egyházak sem a királytól adomány címén, sem vétel, sem zálog címén nem szereshetnek ingatlant. Ugyanezt

* V. ö. Rab P.: A magyar egyházi vagyon jogi természetű. (Szocializmus: II. évf. 11. sz.)

** V. ö. Csánki: Magyarország történeti földrajza című művének számos helyét.

később több törvény megismételte. E törvényi rendelkezésekben világosan benne van az az alapgondolat, hogy az egyház csak annyiban vagyónképes amennyiben azt a képességet az állam törvényei neki megadják.

2. A magyar államot képviselő királyok soha sem mondtak le az egyház birtokába átengedett javadalmak feletti rendelkezési jogról. Ismételten világi célokra fordították, világiaknak adták, hadi célokra használták, a világiakra nem vetett adókkal terhelték, az egyháziak várainak kapitányait a királyok nevezték ki. Az egyház birtokában levő javakról az országgyűlés többször rendelkezik, s trónüresedés esetében, mint Hunyady János kormányzósága alatt a kormányzó rendelkezik.

Törvénytárunk számos törvénye intézkedik az egyházi javadalmak betöltésének módjáról. Megállapítja, hogy csak beföldinek adományozható, hogy hűtlenség esetében elvehető stb. Mind e rendelkezések nem lehetnének érvényesek, ha az egyházi javak tulajdona nem az államé volna.

3. Az egyházi vagyon védelme s fentartása az országgyűlések állandó gondoskodásának tárgya, már pedig az országgyűlés nem tilthatta volna meg az egyháziaknak az elidegenítést vagy megterhelést, ha e vagyont nem az államéinak tekintette volna. Ilyen rendelkezést találunk az 1498. évi 69. cikkben. De tovább is ment az országgyűlés, amikor 1723-ban a LXXI. t.-cikkben az egyházi javak helyes kezeléséről is gondoskodott felhatalmazva a királyt, hogy ha valamely javadalom birtokosa a reá bizott javadalmakat vagy templomokat nem gondozza, s az épületeket vagy javadalmakat pusztulni engedné, a romladozókat fel nem építené, akkor az ily javadalmat zár alá vehesse. E törvény az egyházi javak tulajdonának kérdésére némi világot vet azzal, hogy az egyháziakról, mint beneficiorum possessores javadalmak birtokosai-

ról beszél, majd azt mondja, hogy azok akik a rájuk bizott javadalmakról nem eléggé gondoskodnak.

4. Az országgyűlés mindig ragaszkodott ahhoz a jogához, hogy az egyházi javakról rendelkezessék s ezt még 1835. december 30-án kelt a királyhoz intézett feliratában is hangsúlyozta.

5. A király legfőbb felügyeleti joga, mely őt államfői hatalmánál fogva megilleti, szintén biztosítva van törvényeinkben. Az 1548 : XII. t.-c. szerint minden főpap tartozik számot adni arról, hogy az alapítványokat milyen célra fordítja. Az 1715 : LXXIV. t.-c. e felügyeleti jognak a papnöveldek s tanodákra vonatkozó gyakorlásáról szól. Az 1723 : LXX. t.-c. szerint e jogot a király a helytartótanács, tehát állami közeg által gyakorolja, épen úgy, mint ahogy a nem kegyes és nem vallási alapítványokat is e közege által ellenőrzi. Az egyházi javak s alapítványok kezelésére nézve az ez alapon kibocsátott királyi rendeletek a megyéktől kértek jelentést. Ez intézkedéseket megerősíti az 1790 : XXIII. és XXVI. t.-c.

Kétségtelen tehát, hogy a király hatalma még az egyházi alapítványokra is kiterjedt, nem hogy az egyházi javakra ki nem terjedt volna.

6. Az állam rendelkezését bizonyítják azok a törvények, melyek a hadviselés és iskolaállítási kötelességről szólnak.

7. Az állam rendelkezése alatt állást bizonyítja az, hogy a királyok, sőt az ország kormányzója mindig szabadon nevezte ki s a kanonjog ellenére áthelyezte a főpapokat, s hogy ez ma is a felelős miniszter ellenjegyzése mellett történik.

8. Az állam nemcsak hogy sohasem mondott le azokról a javakról, melyeket az egyházi személyek javadalmul kaptak, hanem azzal tartotta fenn állandóan tulajdonjogát, hogy e javakról rendelkezett.

9. A kanonokok fokozatos elölépése, ami egye-

dül javadalomadományozás tisztán alkotmányos királyi jog.

10. Az egyházi javak az 1890. évi febr. 28-iki 479. sz. rendelet szerint három évnél hosszabb időre csak a közoktatás és vallásügyi miniszter hozzájárulásával adhatók bérbe. A 40.000 K-nál nagyobb értékű ingatlanok elidegenítéséhez meg a király hozzájárulására van szükség.

11. Az egyházi javak tulajdonjogát s azt, hogy az egyháziak jövedelmének megállapítása királyi, tehát állami jog, megvilágítja az a sok rendelkezés, mellyel a főpapok jövedelmének bizonyos összegben felüli részét a köz javára lefoglalják. Így Mária Terézia megállapítja, hogy az érsekek 75.000, a püspökök 20.000 frton felüli jövedelmüket részben a vallás-, a tanulmányi-alapba, részben várerődítésekre tartoztak befizetni.

12. A megszünt egyházi tisztségek és szerzetes rendek javainak hovafordítása iránt a királyok intézkedtek, mint ezt Mária Terézia és II. József intézkedései bizonyítják.

13. Az egyházi tisztségek üresedése esetében a javadalmak jövedelmei mindig a királyi kincstárba folytak, s csak I. Ferenc József utalta a vallásalapba, amely különben az országgyűlésnek 1870-ben kiküldött bizottság véleménye szerint az állam tulajdona.

14. A királyok szabadon hasítottak ki a meglevő javadalmakból újakat, s alapítottak újabb egyházi tisztségek részére belőlük javadalmakat.

15. A király kinevezte főpap egyházi megerősítés nélkül is élvezetébe lép a javadalomnak.

* * *

Az előadottakból kétségtelen, hogy az egyháznak nevezett birtokok Magyarországon az államnak s nem az egyháznak tulajdonai, épen azért a szekularizáció nálunk az állam jogának érvényesülése,

míg a mai állapot fentartása, a tulajdonjogról való lemondás. Az a kérdés, hogy szabad-e az államnak ezt a tulajdonjogával ellentétes birtok állapotot továbbra is meghagynia, szabad-e a magyar törvények rendelkezéseinek hatályon kívül helyezettségét továbbra eltűnnie, mikor a nép nyomora e javak egy részével is enyhíthető volna.

